№ 7 ՈՒՐԲԱԹ ՅՈՒՆՎԱՐԻ 13

1906

ԵՐԵՍՈՒՆՉՈՐՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

ՈՒՐԲԱԹ ՅՈՒՆՎԱՐԻ 13 № 7

[illegible]

Մեր հասցէն. Тифлисъ, редакція «Мшакъ».
Կամ Tiflis, Rédaction «Mschak».

Տելեֆոն № 253.

[illegible]

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 10 կոպէկ.

Տելեֆոն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲԱՑՎԱԾ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

ՄՇԱԿ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԼՐԱԳԻՐ

ՆԵՐԿԱՅ 1906 ԹՈՒԱԿԱՆԻ ՀԱՄԱՐ

(34-ՐԴ ՏԱՐԻ)

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳԻՆԸ. «Մշակի» տարեկան գինը 10 ռուբլի է, տասն և մէկ ամսվանը նոյնպէս 10 ր., տասն ամսվանը՝ 9 ր., ինն ամսվանը՝ 8 ր., 8 ամսվանը՝ 7 ր., եօթ և վեց ամսվանը՝ 6 ր., հինգ ամսվանը՝ 5 ր., չորս ամսվանը՝ 4 ր., երեք ամսվանը՝ 3 ր., երկու ամսվանը՝ 2 ր. և մի ամսվանը՝ 1 ռուբլի: Յունվարի 1-ից մինչև 1 յուլիսի 4 ռուբլի:

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԵԱՆ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ. Ամերիկայի բաժանորդները պէտք է վճարեն տարեկան 6 դոլար. Եւրոպայի բաժանորդները՝ 30 ֆրանկ. Պարսկաստանի բաժանորդները՝ 10 ռուբլի:

«Մշակին» գրվել կարելի է ԽՄԲԱԳՐԱՏԱՆԸ. (Բազարնայա և Բարօնսկայա փողոցների անկիւն): Ստորագրվել կարելի է միայն ամսի 1-ից:

Կայսրութեան ուրիշ քաղաքներից «ՄՇԱԿԻՆ» գրվելու համար և առհասարակ նամակներ և ծրարներ ուղարկելիս, պէտք է դիմել հետևեալ հասցէով: ТИФЛИСЪ, Редакція „МШАКЪ“ իսկ արտասահմանից՝ TIFLIS, Rédaction du journal «MSCHAK».

Յայտարարութիւններ ընդունվում են բոլոր լեզուներով:

ԱՊԱՌԻԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՉԷ ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ

ОТКРЫТА ПОДПИСКА НА 1906 ГОДЪ

(пятнадцатый годъ изданія)

НА ЕЖЕМѢСЯЧНЫЙ ИЛЛЮСТРИРОВАННЫЙ ЖУРНАЛЪ

ВѢСТНИКЪ ВИНОДѢЛІЯ

Журналъ выходитъ подъ редакціей ВАСИЛІЯ ТАИРОВА, безъ предварительной цензуры, книжками въ 4 и болѣе печатныхъ листовъ, по самой обширной программѣ и при постоянномъ сотрудничествѣ выдающихся иностранныхъ и русскихъ ученыхъ и специалистовъ.

«ВѢСТНИКЪ ВИНОДѢЛІЯ» рекомендованъ Учеными Комитетами Министерства Народнаго Просвѣщенія и Министерства Государственныхъ Имуществъ; кромѣ того, ему присуждено семь высшихъ наградъ на Россійскихъ и Международныхъ выставкахъ.

ПОДПИСНАЯ ЦѢНА, съ перес. и дост.: на годъ — 6 р., на полгода — 3 р. 50 коп.

АДРЕСЪ редакціи и главной конторы: Одесса, Канатная, 19.

ԵՐԵՄԻԱ ԳԷՈՐԳԵԱՆ

ԳՈՒԼԱՉԵԱՆՑԻ

առևտրական խանութը դեկտեմբերի 1-ից 1905թ.ի ՓՈԽԱԴՐՎԱԾ Է Ա. Մանթաշեանցի նոր շինութիւնը, որ գտնվում է հին ծածկած բազարխանայի կից: 6—10

ԴՈԿՏՈՐ

Յ. Յ. ՏԷՐ-ՋԱՆԵԱՆՑ

հիւանդութիւնից առողջացել է և նորից ընդունում է հիւանդներին ինչպէս առաջ:

2—2 (11,13)

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հայրենիք վերադարձողներին. Վերջին տեղեկութիւններ. Տեղեկութիւններ գաւառից. Մամուլ. Տխուր դէպքերը Նուխու շրջանում. Աւերիչ յուղորումը. Գործերի դրութիւնը Քութայիսի նահանգում. Ղազախեցիների դրօշակը. Հայ նպաստ մեծ միտինգ Պարիզում. Ռուսաստանի ֆինանսական վիճակը. Բացարձակ մի յայտնութիւն. Կենդրոնացում և ֆեդերացիա. Բաց նամակ. Երիտասարդները ցեղերի դէմ. Նամակ խմբագրութեան. Նորերին լուրեր. Ռուսիկանական տեղեկութիւններ. ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Նոբէլի մրցանակը.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.

ՀԱՅՐԵՆԻՔ ՎԵՐԱԴԱՐՁՈՂՆԵՐԻՆ

I

[illegible]

ներկայ պայմաններում, այնու ամենայնիւ նրանց կողմից յանցանք կը լինէր թողնել գիւղը բարձիթողի, մատնված վերջնական աւերի և ամայացման: Նրանք գնացին, յոյս տածելով, որ միահամուռ ույժերով նրանք բաւականաչափ մեծ զօրութիւն կը ներկայացնեն փոխադարձ օգնութեամբ կազմակերպելու իրանց տնտեսութիւնը՝ ազատելով արտաքին խոչընդոտներից:

Համակրելի է ջահկեցիների արած քայլը:

Գիւղը չը պէտք է քայքայվի և տնտեսութիւնը չը պէտք է կորուստի մատնվի:

Եւ ջահկեցիների օրինակին պէտք է հետևեն միւս գիւղացիներն էլ, որոնք աղէտից յետոյ թողել են իրանց տուն ու տեղը ու ապաստանվել քաղաքներում:

Արդարև աստապացիների մի ուրիշ խումբ, բաղկացած 50 անձից, դիտաւորութիւն ունի նոյնպէս վերադառնալ իրանց գիւղը և ձեռնարկել երկրագործական աշխատանքների:

Շուտով պէտք է սկսվեն երկրագործութեան նախապատրաստական աշխատանքները: [illegible]

խորք հոգացողութիւն չունենան, որ հողը կանոնաւոր մշակվի և եղած կուլտուրան խնամվի, այն ժամանակ գիւղական ընտանիքը պէտք է զրկված լինի իր ապրուստի միջոցից ոչ միայն այս տարի, այլ և գուցէ յետագայ տարիներում, որովհետև կան կուլտուրաներ, որոնք մի անգամ քայքայվելուց յետոյ շուտով չեն վերականգնում և մի քանի տարի ժամանակամիջոց են պահանջում:

II

Մեզ դիմեցին մի քանի գիւղացիներ, խնդրելով ցուցումներ՝ թէ ինչ միջոցներով նրանք կարող կը լինեն բարելաւել իրանց տնտեսութիւնը և գրաւիչ դարձնել գիւղական պարապմունքը թէ տնտեսական և թէ բարոյական նկատումներով:

Մենք տուինք անհրաժեշտ ցուցումներ, ծանօթացրինք մի քանի գրաւոր աշխատութիւնների [illegible]

որոնք մինչև այժմ շատ քիչ դեր էին խաղում տեղական տնտեսութեան մէջ, այսուհետև կը սկսեն ստանալ աւելի մեծ նշանակութիւն, նայած թէ ինչ գործադրութիւն և ընդունելութիւն կը գտնեն նրանք շուկաներում:

Հասկանալի է նոյնպէս, որ շատ նիւթեր կը սկսեն գնահատվել այժմ աւելի բարձր գներով, քան եղել է մինչև երկաթուղու շինութիւնը և ուրեմն կաւելացնեն երկրագործի վաստակները:

Այս դէպքում, ուրեմն, եղած տնտեսութիւնը, առանց նոր կատարելագործութիւնների, հէնց միայն հաղորդակցութեան ճանապարհների բարւոքման շնորհիւ, դառնում է աւելի արդիւնաւէտ ժողովրդի համար:

III

Նոյնպէս նպաստաւոր կերպով կազդեն տնտեսութեան զարգացման և բարգաւաճման վրա և բոլոր այն միջոցները, որոնք ստեղծում են աչքող պայմաններ արդիւնագործութեան և վաճառահանութեան համար:

Օրինակ, գիւղական կրեդիտի պակասութիւնը շատ դժուար կացութեան մէջ [illegible]

Փողի պակասութեան պատճառով գիւղացին ստիպված է լինում շատ շտապով ծախել իր տնտեսութեան արդիւնքները և ի հարկէ էժան գնով, մինչդեռ եթէ նա կարող լինէր սպասել, անկասկած, իր արդիւնքները վաճառանոց կը հանէր միայն այն ժամանակ, երբ պայմանները կը լինէին նրա համար աւելի նպաստաւոր:

Մի ուրիշ օրինակ. Գիւղացիները յաճախ անկարող են լինում մի գործ շինել հէնց այն պատճառով, որ նրանք գործում են առանձին առանձին և չեն վստահանում կամ չեն ցանկանում միանալ: Ընկերակցութիւններ կազմակերպելով գիւղացիները հնարաւորութիւն կունենային և ջուր դուրս բերել և ճանապարհներ շինել և մեծ վաճառանոցների հետ կապեր հաստատել և սեփական գործակալներ ունենալ կարևոր դէպքերում:

Մենք կարող էինք առաջ բերել դարձեալ մի քանի օրինակներ և ցոյց տալ, որ լաւ կազմակերպելով արդիւնաբերութիւնը և վաճառականութիւնը կարելի է օգտվել գիւղացիների նոյն իսկ այժմեան գիտութիւնից և արհեստից աւելի ձեռնտու և արդիւնաւէտ շինելու նրանց աշխատանքը:

IV

Իսկ, անկասկած, աւելի ևս մեծ առաջադիմութեան կարելի էր հասնել, եթէ եղած կուլտուրայի, եղած տնտեսական գիտութեան վրա աւելանային նոր կուլտուրա և նոր գիտութիւն:

Եւ հանգամանքները ստիպում են արդէն մտածել բարեփոխութիւնների մասին մեր գիւղական կեանքի մէջ:

Հին տնտեսութիւնը շատ տեղ անկարող է հանդիսանում արդիւնաւորել երկրագործի աշխատանքը: Բոյսերի և անասունների բազմաթիւ հիւանդութիւններ դարձրել են գիւղական աշխատանքը միայն զուր ժամավաճառութիւն: Իսկ այդ հիւանդութիւնների առաջն առնելու և աչքող կերպով մաքառելու համար անզօր է գիւղացին:

Եւ նա կարող է թօթափել իրանից անկման և քայքայման վտանգը, եթէ կը սկսէ լսել գիտութեան ցուցումները և կը սովորէ սիստեմական կռիւ մղել իր տնտեսութեան թշնամիների դէմ:

Այնուհետև որքան ընդարձակ և ճոխ կատարելագործութիւններ կան արդեան գիւղատնտեսութեան մէջ, որոնց հետ անծանօթ է մեր գիւղացին: Այժմ տեղը չէ խօսելու այդ առարկայի մանրամասնութիւնների մասին. մենք միայն ընդգծում ենք նրա կարևորութիւնը:

Մեր գիւղը կարող է բարիքի աղբիւր դառնալ ժողովրդի համար, բայց այդ վախճանին հասնելու դիտումով պէտք է կարողանալ եռանդուն և լուրջ կերպով գործել:

Ա. Քալանթար

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

—

Գանձակից գրեն. Ֆլէյշերը հաղորդում է փոխարքային հետևեալը. «Յունվարի 4-ին Աղդամից Շուշի ուղարկվեց 57 ֆուրգօն կենսական մթերքներ: Ֆուրգօններն անցան Ասկարանի կիրճը առանց վտանգի»:—Դա այն տրանսպորտն է, որ տարել է Օզերօվսկին և յանձնել միայն Թուրքերին...

—

Մենք ստացանք հետևեալ տեղեկութիւնները.

Շուշու մօտ գտնվող Շուշիքենդ, Դաշքենդ և Ղայբալիքենդ հայ գիւղերը, որոնք կռիւներ էին մղել Թուրքերի դէմ, ենթարկվեցին զօրքի յարձակման և կրեցին մեծ վնասներ:

Ղազախի գաւառի Ղարաղոյունլու Թուրք հասարակութիւնը ընդհարում ունեցաւ հայերի հետ: Թուրքերը կորցրին շատ մարդ և փախուստ տուին: Թուրքերից վնասված է 30-ից աւելի անձ:

Նախիջևանի Թուրքերի վերաբերմունքը դէպի ռուս կօզակները դարձել էր վերջին ժամանակներս շատ յանդուգն և համարձակ: Կօզակները ներողամտաբար էին վերաբերվում դէպի Թուրքերի արարքները, բայց յետոյ ստիպված եղան դիմել կարական գործողութեան, որի հետևանքն եղաւ Թուրքերի հետ ընդհարումը:

—

Գանձակում յունվարի 11-ին մի քանի կառք լիքը հայեր, զինուորներով շրջապատված, հայոց մասից ուղևորվում են դէպի կայարան, անցնելով Թուրքերի միջով: Թուրքական բազարում կառքերից մէկը կոտրվում է և ճամբորդները մի առ ժամանակ սպասում են բազարում, մօտ 20 զինուորով շրջապատված: Թուրքերն օգտվում են այդ րոպէից և կրակ բաց անում հայերի վրա: Բարեբաղդաբար ոչ ոք չէ վնասվում: Զինուորները չեն պատժում իրանց խնամքին յանձնված անզէն ճամբորդների վրա կրակ առնողներին... իսկ Շօշի գիւղը, Դաշուշէնը ումբակոծվում են գրեն. Գօլօշչապօվի ձեռքով, որովհետև այդ գիւղերը չեն թոյլ տալիս Թուրքերին ազատ ներս մտնելու, կողոպտելու, կոտորելու. բնորոշ է:

Աղստաֆայից հեռագրում են, որ յունվարի 9-ին, գիշերվայ մօտ 2 ժամին, նկատվեցին մի քանի զինված Թուրքեր, որոնք պոկեցին պլոմբները վագօններից և ուզում էին կողոպտել: Հրացանաձգութեան ժամանակ չարագործներից մէկը սպանվեց:

—

Աղստաֆայից հաղորդում են, որ «Շաքարլի կայարանում ապրանքատար գնացքի կանգնած ժամանակը զինված մի Թուրք աւազակախումբ յարձակվել է գնացքի վրա, կոտրել վագօնը և տարել մօտ 18 պուդ պանիր: Կայարանի պահապան զինուորները կրակ են արել աւազակների վրա, բայց առանց արդիւնքի: Աւազակները փախել են»:—Այո, եթէ այսօր աւազակներին դրդում էք հայերի դէմ, վաղն արդէն ուշ կը լինի նրանց զսպել...

—

«Нов. Вр.» լրագրում յունվարի 4-ին տպված է հետևեալ հեռագիրը, խփված Գօրիսից յունվարի 2-ին.

«Զանգեզուրի գաւառը թողնված է բաղդի կամքին: Ամեն կողմ կոտորած է. հարիւրներով մարդկանց սպանութիւնները սառեցնում են մարդու արիւնը, սարսափ գցելով խաղաղ ազգաբնակութեան վրա: Օգնութիւն չը կայ, ադմինիստրացիան անզօր է, անիշխանութիւնը կատարեալ է: Ցրտից ու քաղցից մաշված կօզակները թողել են իրանց պահակատեղերը հեռացել: Կենսական ամենաանհրաժեշտ մթերքներ չը կան: Շուշու ճանապարհը փակ է, պօստը կանգնած է, գեն.-նահանգապետին ուղղած բոլոր հեռագիրները մնում են առանց պատասխանի: Բոլոր մասերի պաշտօնեաներն իրանց ընտանիքներով և խաղաղ ազգաբնակութիւնը, գտնվելով ծայրայեղ վտանգի մէջ, աղաչում են կառավարութեանը պաշտպանել իրանց կեանքը զօրքերով և ազատել իրանց անխուսափելի սարսափներից»:—Խնդրում են միւս լրագիրներին արտատպել:

Ստորագրել են բազմաթիւ ռուս և հայ պաշտօնեաներ, քահանաներ, ուսուցիչներ, հասարակութեան ներկայացուցիչներ և այլն:

—

Բագուից երէկ, յունվարի 12-ին ստացվեց հետևեալ հեռագիրը. «Քաղաքում հանգստութիւն է տիրում, նաւթահանքերում նոյնպէս»:

—

Բորջալուի գաւառից հեռագրում են յունվարի 12-ից, որ ուրեադնիկ Դմիտրօւսին սպանողները գտնված են: Նրանցից մէկը բռնվեց և խոստովանեց իր յանցանքը:

—

Դալլարմէզլի կայարանի մօտ զինված Թուրքերն անցեալ օրը կողոպտել են գծի վրա 6 բանուորներով աշխատող աւագ բանուորին: Կողոպտելուց յետոյ Թուրքերը փախել են:

—

Յունվարի 5-ի գիշերը կողոպտված են երկու բուդկաներ և մի բանուորական կազարմա Գէրան կայարանի մօտերը: Նոյն օրը երկու զինված Թուրքեր յարձակվել են 67-դ բանուորական պահակի վրա, խլել են Պետրաշկօվ և Բասօվ աւագ բանուորների արծաթէ ժամացոյցները և փախել: Նոյն օրը Զազալից մի վերստ հեռու Թուրքերը փորձել են կողոպտել բժ. Ստանիսլաւսկուն, որը զինված բանուորների հետ միասին վերադառնում էր հիւանդ պահապանի մօտից: «Ընդհանրապէս, գրում է «Кавк.» լրագրի թղթակիցը, այդ կողմի բոլոր ծառայողներին Թուրքերը պահում են սարսափի մէջ»:—Եւ դեռ նոյն Թուրքերին են ուզում յանձնել երկաթուղու գծի պահպանութեան գործը, գնելով նրանց իբր օգնական ռուս զինուորների:

—

Վլադիկավկազից հեռագրում են յունվարի 11-ից, որ մի փոքր հանգստութիւն է նշմարվում Պեատիգօրսկի բաժնում: Միմիայն Մօզդօկում և Վլադիկավկազի շրջանի մի քանի տեղերում տեղի ունի յուզմունք և անտառները կտրատում են:

—

«Рус. Сл.»-ում կարդում ենք.

«Նիկօլաևսկի և Վարշաւսկի երկաթուղիների Պետերբուրգի արհեստանոցներում շտապով կարկատվում են կալանաւորների վագօնները և ապրաքատար վագօններն էլ յարմարեցնում են կալանաւորներ փոխադրելու համար: Լուրերին նայելով, այդ վագօններով պէտք է փոխադրվեն քրէական յանցաւորները գաւառական բանտերը, որովհետև Պետերբուրգի բանտերը լցված են քաղաքական յանցաւորներով, որոնց ձերբակալումը արագ առաջ է գնում»:

—

Եկատերինօդարից մեզ հեռագրում են յունվարի 12-ից, որ այնտեղ հանգստութիւն սկսվեց, կեանքը իր բնական ընթացքն ստացաւ: Կարգը Նօվօրօսիյսկում վերականգնվեց:

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԳԱՒԱՌԻՑ

—

Բաղանիս, Ղազախի գաւառ, յունվարի 7-ին. «Կարա-Համզի» գոմերից նորից երկու այրված դիակներ ևս հանեցին: Ի՞նչ է մեր դրութիւնը, ինչու են կոտորվում, այրվում մեր անմեղ եղբայրները:

Կռիւը մեր գաւառում առ այժմ Շամշադինումն է: Մեծ քաջութիւններ է անում քաջ Գուրգէնը իր 13 հատ քաջ կարիճներով:

Մեր մասի զինված Թուրքերը գնում են Շամշադինի Թուրքերին օգնելու, ահա թէ ինչից է երևում. հայ գիւղերից մէկը մօլօկանի 5 ֆուրգօն է ուղարկում Աղստաֆա, որ այնտեղից նաւթ և շաքար բերեն, բայց Թուրքերը ճանապարհին բռնել—Շամշադինում սպանված դիակներ լցնելով իրանց գիւղերն են ուղարկում:

Դեկտեմբերի 30-ին հաւար ընկաւ, որ Թուրքերը տաւարը տանում են: Մեր գիւղի խմբապետ Համօյի, Արշակի և իր խմբի շնորհիւ յետ խլեցին, բայց դժբաղդաբար, մեզանից ոչ անկախ պատճառով հեռանում են ընդմիշտ Ղազախից: Սրանով չէ վերջանում, կարող են մեզ աւելի դժբաղդութիւններ պատահել շնորհիւ մի քանի մարդկանց:

Մելքիսեդեկ քահանայ

Յ. Գ. Այս և առաջինը պատահական և շտապ թղթակցութիւնները լինելով՝ անթիւ թերութիւններով լի կը լինեն, բայց ներողամիտ եղէք, որովհետև ուղղելու ժամանակ չը կայ, թուղթի էլ պակասութիւն. նաւթ չը կայ, մթնում է թէ չէ, խաւարի մէջ ենք լինում: Դրութիւններս կրիտիքական է. օգնութիւն է հարկաւոր:

Նոյնը

—

Խանքենդ-աւան, դեկտեմբերի 23-ին: Շուշու օգոստոսեան կոտորածը սկսվելուց յետոյ, նոյնը կրկնվելու վրա էր և այստեղ: Առաջ եկան առաջաւոր հոգևոր և մարմնաւոր անձինք և սանձելով երիտասարդներին պատնէշ հանդիսացան այդ անմիտ կոտորածին և աւերումներին: Հայ և Թուրք հասարակութեան մէջ ընտրվեցին 3-ական դիրք և աղդեցութիւն ունեցող մարդիկ և հայոց եկեղեցում քահանայի և մօլլայի միջոցով երդուեցրին նրանց, որպէս զի ամեն ճիգ և աշխատանք գործադրեն երկու հասարակութիւնների մէջ ծագող կնճռոտ խնդիրները լուծելու և վախճանական կէտի վրա դնելու ու թոյլ չը տալու, որ, որ և է բորբոքում առաջ գայ: Այսպէս խաղաղ և անվրդով անցան օրեր, շաբաթներ և ամիս. ամեն դասակարգի մարդ, թէ հայ և թէ Թուրք, աշխատում էր պահպանել խաղաղութեան ու համերաշխութեան ուխտը:

Բայց մեր հարևան Թուրքերը մի քանի շաբաթվայ խաղաղութիւնը իրանց համար շատ ծանր համարեցին և սկսեցին երդումով հաստատած ուխտը խախտել՝ նախ հայերից հատ հատ անասուններ գողանալով, ապա սպանելով երիտասարդ Առաքել Պօղոսեանին, որ տեղիս երիտասարդութեան մէջ իր որոշ դիրքըն ու տեղն ունէր: Բորբոքվեցին հայերը, ոտքի ելան, որ Թուրքերը իրանց երդումով հաստատած ուխտը քանդել են և հայերին վնասում են, պատրաստվեցին վրէժխնդիր լինել: Թուրք իշխանաւորները առաջ եկան և բացատրեցին, որ իրանք իրանց միջից շուտով կը հեռացնեն գողութեամբ պարապողներին, իսկ Պօղոսեանցի սպանութիւնը իրանցից հեռացրին, ասելով թէ իրանց հասարակութեան որ և է մէկի գործը չէ: Հայերը թէև ակամայից հանդարտվեցին, բայց սպասում էին թէ՝ իրանց հարևան Թուրքերը այլ ևս ինչեր պէտք է անեն:

Դրանից յետոյ Թուրքերը հայերի դէմ բոյկոտ սարքեցին և վճռեցին հայերին այլ ևս ոչինչ չը վաճառել, ոչ ցորեն և ոչ այլ մթերքներ, իսկ մի յանձնաժողով կազմեցին, որ ժողովրդին զինէ. սրա հետ միասին Թուրքերը շարունակում էին իրանց պապական փեշակը—գողութիւնը: Թուրքերի յանձնաժողովը զինեց Թուրքերին, իւրաքանչիւր տան վրա պարտաւորութիւն դնելով մի-մի բերդանի հրացան գնել, մի և նոյն ժամանակ հսկելով, որ Թուրքերը հայերի վրա ոչինչ չը վաճառեն, նոյն իսկ մտան հայերի տները և առած մթերքները Թուրքերից վերցրած համարելով՝ կոխկրտեցին և ոչնչացրին: Թուրքերը զինվեցին, կազմ ու պատրաստ էին ընդհարում առաջացնելու հայերի դէմ: Հայերի հետ ունեցած յարաբերութիւնը խզեցին, սկսեցին հրապարակներում հայի հաւատը, խաչը անարգել, հայհոյել, որպէս զի հայերը պատասխանէին և աւիթ տային ընդհարում առաջացնելու, բայց հայերը համբերում էին Յոբի պէս: Այնուհետև Թուրքերը երեկոյեան մթանը բռնեցին՝ խեղդելու Մովսէս և Թէոդորոս աշակերտներին, բայց սրանց աղաղակների վրա հասնող հայերը ազատում են նրանց: Այս ամենը յայտնվեց տեղական ոստիկանութեան, բայց... Այնուհետև Խանքենդու հայերին պարզապէս յայտնի էր, որ իր հարևան և երդումով դաշինք կապած Թուրքերը պայմանաւորվել են Մալիբէկլու գիւղի Թուրքերի հետ միասին այնպիսի յանկարծակի յարձակում գործելու հայերի վրա, որ մի քանի ժամում, մինչև դրսից օգնութիւն հասնելը, բնաջինջ անեն հայերին և թալանեն ամեն ինչ:

Ամսիս 18-ին, կիրակի օրը կէս օրին, Մալիբէկլուի Թուրքերից 64 հոգի, ոտքից մինչև գլուխ եւրոպական ձևի հրացաններով, ատր- [illegible]

սահման փամփուշտների մէջ թաղված՝ մտան Խանքենդի, բերելով իրանց հետ մի քանի դատարկ ֆուրգօններ: Տեղիս Թուրքերը սրանց պատւով ու փառքով ընդունեցին, տարան հրապարակի վրա կառուցված մի տուն, որտեղ էր և նրանց դիրքը, բերին ինքնաեռ և մորթեցին ոչխար: Մօտակայ հայ խանութպանները լսել են, որ երբ այդ Թուրքերը իջնում էին ձիերից, տեղական Թուրքերին ասում էին. «Ինդի՞ բաշլիախ» (այժմ սկսենք): Որոշել էին հաց և թէյ խմել, ապա սկսել կոտորածը և թալանը: Հայերը բոլոր հանգամանքը յայտնեցին տեղիս զօրքի հրամանատարին, իսկ սա հրամայում է պրիստաւին յայտնել այդ, իսկ Թուրքերի մասին էլ ասում է, որ ինչպէս եկել են, նորից կերթան, իսկ պրիստաւին յայտնելուց, սա էլ ասում է, որ ինչ պիտի անեն...

Երկու կողմից ստանասրտութեան ենթարկվելով՝ հայերը հարկադրված էին իրանց ուժերին ապաւինել և մարդիկ ուղարկեցին հարևան գիւղերից իրենց օգնութեան հասնել: Մինչև Թուրքերի ոչխար մորթելը, ճաշ պատրաստելը և թէյ խմելը, հասան օգնութեան եկող հայերը: Մալիբէկլուից եկած Թուրքերը այդ տեսնելով՝ իսկոյն հեռացան, հեռացան և օգնութեան եկած հայերը: Կէս ժամ անցած կայծակի արագութեամբ տարածվեցաւ, որ Մալիբէկլուի ճանապարհին, անտառում ցախ ժողովելիս, նահատակել են մի խեղճ պառաւ այրի կնոջ և նրա թոռանը, մի 8 տարեկան երեխայի: Կնոջը նահատակելուց յետոյ, կապել են ձիու պոչից, քարշ տալով քշել մինչև Մալիբէկլու և դիակը աներևոյթացրել: Երեխան էլ չէ գտնված:

Հայերն այլևս համբերել չը կարողացան, բորբոքվեցին, յուզվեցին և ինքնամոռացութեան աստիճանին հասան, որովհետև մինչև այդ բոլոր արածների—գողութեան, մարդասպանութեան համար ոստիկանութիւնը ոչ մի դրական կարգադրութիւն չէր արել, ուստի ինքը կամեցաւ բոլոր անցած և ներկայ կատարվածների համար վրէժխնդիր լինել: Նորից հասան հայ օգնողները և սկսվեց յարձակումը: Թուրքերը կարծես թէ դրան էին սպասում, սկսեցին իրենց դիրքերից կարկուտի պէս գնդակներ թափել հայերի վրա, բայց այդ ամենը ոչ մի ներգործութիւն չարին. հայերը հաստատապէս կանգնել էին պատժելու իրանց ուխտադրուժ հարևաններին, որոնք բան ու գործ թողնելով՝ պարապվեցին գողութիւններով ու մարդասպանութիւններով: Հայերը այնպէս գրոհ տուին, որ Թուրքերը հարկադրվեցին փակվել իրենց տներում: Հայերը շրջապատեցին այդ տները: Կօզակները օգնութեան հասան և թող չը տվին հայերին իրենց ցասումը միանգամից թափել Թուրքերի վրա: Բացի մէկ տանից, չը կրակվեցին ուրիշ տներ, որովհետև տները խառն են ռուսների հետ: Կօզակները շրջապատած Թուրքերին՝ փոխադրել են կազարմաները և պահում են հսկողութեան տակ:

Հայերից սպանված են 3-ը, նախկին 2-ի հետ հինգը, վիրաւորված են 5-ը, որից մէկը ծանր: Թուրքերից՝ 30-ը և թալանված են եկող գնացողների ձեռքով նրանց բոլոր խանութները:

Այժմ խանութները փակ են, առևտուրը կանգ առած, հաց չը կայ, նաւթ, շաքար և այլ մթերքներ խպառ չը կան և այդ ամենը շնորհիւ մեր ուխտադրուժ Թուրքերի:

Նամակս վերջացնելու վրա էի, որ մեռաւ հայ վիրաւորներից մէկը. ուրեմն մենք ունեցանք 6 սպանված:

***

ՄԱՄՈՒԼ

—

Վրաց մամուլը լի է յօդուածներով և խորհրդածութիւններով արևմտեան Վրաստանում տեղի ունեցող ծանր դէպքերի մասին: Պ. Բուրգի և Մօսկվայի ռուսաց յայտնի ուղղութեան լրագիրները շտապեցին թմբկահարել, որ Վրաստանում կատարեալ ապստամբութիւն է, սեպարատիստ ձգտումները մեծ ծաւալ են գտնում:

Վրաց յայտնի բանաստեղծ Ակակի Ծերեթելին պաշտօնական «Кавказъ» լրագրի մէջ (№ 5) զետեղված մի նամակով աշխատում է ցոյց տալ այդ կարծիքի անհիմնութիւնը:

Վրաց «Ցնօբիս Փուրցելի»-ն, քննելով գործերի այժմեան դրութիւնը Իմերեթիայում, հետևեալն է ասում:

«Արևմտեան Վրաստանը նորից ենթարկվեց փորձանքի: Վերջին գործադուլից ի վեր այդ երկիրը կտրված է ամբողջ կայսրութիւնից և ոչ ոքի յայտնի չէ, թէ այնտեղ ինչ է կատարվում: Միայն վերջերս սկսեցին լուրեր գալ մէկը միւսից զարհուրելի, այնտեղ կատարվող գործերի մասին: Ասում են, որ շատ տեղերում գործադուլը դարձել է զինուորված ապստամբութիւն: Մենք հաւատացած ենք, որ արևմտեան Վրաստանում ոչ մի այնպիսի բան չէ պատահել, որի նմանը պատահած չը լինի ամենուրեք կայսրութեան մէջ. հաւատացած ենք, որ այնտեղ եղել է միայն գործադուլ՝ համառուսական ազատագրական շարժման նպաստելու համար: Եթէ Վրաստանում իր ժամանակին իմանային համառուսական գործադուլի դադարման մասին, այնտեղ իսկոյն լիակատար հանգստութիւն կը տիրէր: Մեր երկրի ոչ մի անկիւնը հիմք չունի գործել մեկուսացած իր առանձին նպատակներին հասնելու համար: Մենք ունկնդիր ենք լինում միայն ամբողջ Ռուսաստանի ձայնին և կոչում ենք: [illegible]

և բացառիկ պայմանների մէջ, ուստի և չէր կարող և չը պէտք էր բարձրացնէր ընդհանուր զինաւորված ապստամբութիւն։

Այդ պատճառով նա վայրկենապէս կը հանդարտէ, երբ նա կիմանայ գործերի ընդհանուր վիճակը։

Ինչի՞ համար մի ամբողջ նահանգ դնում են բացառիկ պայմանների մէջ։ Ինչի՞ համար պէտք է պատժեն այդպէս անգթօրէն մի ժողովուրդ, որ յանցաւոր է միայն այն բանի մէջ, որի մէջ յանցաւոր է ամբողջ Ռուսաստանը։ Միթէ չեն խորհում այն հարցի մասին, թէ որքան վտանգաւոր, որքան բիսկ է ենթարկել մի ամբողջ ազգ ապօրէն տանջանքի։ Միթէ՞ այլ ևս չեն մտածում ապագայի մասին։ Այստեղի բոլոր վրացիները հաստատ համոզված են, որ հնարաւոր է կարգի վերականգնումը արևմտեան Վրաստանում բոլորովին խաղաղ ճանապարհով և միթէ՞ կառավարութիւնը չի ցանկանայ հաւատալ ամբողջ վրաց ազգի ջերմ հաւատին, թէ արևմտեան Վրաստանը դիմել է զէնքի ոչ այն նպատակով, որ բաժանվի Ռուսաստանից»։

Բազմաթիւ յօդուածներ է նուիրում վրաց մամուլը և այն արիւնահեղ դէպքերի նկարագրութեան, որոնք կատարվում են երկաթուղու գծի վրա Թիֆլիսից մինչև Բաթում։ Այդ դէպքերը առիթ են տալիս վրաց գործողներին հարցնել, ինչ միջոց պէտք է որոնել վերջ տալու սոսկալի դէպքերին և արիւնահեղութեան։

Յայտնի մանկավարժ Գօգեբաշվիլի ահա ինչ է առաջարկում.

«Ամբողջ Վրաստանին վիճակվեց այն փորձանքը, որ անցեալ տարի աշնան պէտք է պայթէր Գուրիայի գլխին։

Ինչպէս գիտեն ընթերցողները, փորձանքի սոսկալի բաժակը անցաւ գուրիացիներից նրա համար, որ նրանց արևելեան ցեղակիցները ուղարկեցին պատգամաւորութիւն Փոխարքային և խոստացան խաղաղացնել խաղաղ միջոցներով, առանց արիւնահեղութեան, գուրիացիներին, որոնք այդ ժամանակ կտրված էին ոչ միայն Ռուսաստանից, այլ և Վրաստանից և ոչինչ չը գիտէին հոկտեմբերեան մանիֆեստի մասին։ Պատգամաւորութեան միջնորդութիւնը յարգվեց և նրա յոյսերը բոլորովին արդարացան, Գուրիան փրկվեց արիւնահեղութիւնից և ջարդից զօրքի կողմից և սկսեց շարունակել խաղաղ աշխատաւոր աշխատութիւնը։ Այժմ մենք, Թիֆլիսցի վրացիներս, նոյնպէս պէտք է դիմենք այդ փորձված միջոցին և այս անգամ։ Փորձենք, գուցէ մեզ աջողվի ազատել արեան վտակներից ամբողջ արևմտեան Վրաստանը»։

* *
*

Ինչպէս յայտնի է, սահմանադրական-դեմոկրատիկան կուսակցութիւնը սկսում է ահագին ծաւալ ստանալ։ Նորերս նրա առաջին համագումարում զեկուցվել է, թէ կուսակցութիւնը ներկայումս 16 օրգան ունի մայրաքաղաքներում, հաշուելով այդ օրգանների մէջ «Право», «Полярная Звѣзда» և «Рус. Вѣд.» լրագիրները, և 13 օրգան գաւառներում։ Արդ, այժմ «Рус. Вѣд.» լրագիրը հաղորդում է թէ «մեր լրագիրը, որ միշտ իր համակրութիւնն է ցոյց տուել սահմանադրական-դեմոկրատիկան կուսակցութեան հիմնական իդէաներին, որքան այդ իդէաները մինչև այսօր պարզ կերպով ձևակերպված են, չէ համարել իրան այնու ամենայնիւ որ և է կուսակցութեան օրգան։ Կուսակցութեան օրգաններ լինում են այն լրագիրները, որոնք միշտ կուսակցական շահերը առաջին տեղն են դնում և ղեկավարվում են իրանց դատողութիւնների մէջ որոշ կուսակցութեան կոմիտեի որոշումներով։ Մեր լրագիրը չէ պատկանում այդպիսի օրգանների թւին. հասարակական կեանքի հարցերի մասին արտայայտվելով մենք յայտնում ենք միշտ մեր սեփական հայեացքը և չենք հրաժարվում քննադատել նաև սահմանադրական-դեմոկրատիկան կուսակցութեան ծրագիրը և գործողութիւնները, թէև մենք այդ կուսակցութեան աւելի մօտ ենք կանգնած, քան որ և է ուրիշ կուսակցութեան»։

Նոյն հայեացքն ունի և «Մշակը»։ Յայտարարելով «Մշակը» յարած սահմանադրական-դեմոկրատիկան կուսակցութեան, որովհետև «Մշակի» հայեացքները շատ մօտ են և համապատասխան այդ կուսակցութեան ծրագրին, մենք այնու ամենայնիւ վերապահել ենք մեզ ազատութիւն—քննադատօրէն վերաբերվելու կուսակցութեան գործունէութեան որոշ դէպքերում։

* *
*

Ռուսաց ֆինանսների մինիստրի հրատարակած ելևմտական բիւջէտի առիթով գերմանական մամուլը և մանաւորապէս «Ֆրանկֆուրտէր-Ցայտունգ» լրագիրը խիստ յանդգուն նկատողութիւններ են անում։ Մեղադրելով ֆինանսների մինիստրին, որ նա բիւջէդին չէ կցել ժողովրդական տնտեսութեան վիճակը բացատրող փաստեր, երևի նրա համար, որ չը վախեցնէ օտարազգի կրեդիտօրներին, նա այնու ամենայնիւ չէ հերքում, որ ռուսաց մինիստրն իր զեկուցագրի մի քանի տեղերում ուղղակի ցոյց է տալիս ռուսաց ֆինանսների ցաւալի դրութիւնը։ Գերմանական լրագիրը յայտնում է, որ նա պատրաստ է համաձայնել զեկուցագրի եզրափակութեան հետ, թէ միայն ինքնագործունէութեան բարձրացումը և ազատութիւնը կարող են բարուօքել երկրի տնտեսական դրութիւնը, բայց այն ժամանակ ինչպէս հաշուել այն բանի հետ, որ բիւջէտի մէջ ժողովրդական լուսաւորութեան ծախսերը աւելացրված են միայն 1 միլ. րուբլիով, մինչ ոստիկանութեան պահպանութեան ծախսերն աւելացրել են 24 1/2 միլիոնով։

ՏԽՈՒՐ ԴԷՊՔԵՐԸ ՆՈՒԽՈՒ ՇՐՋԱՆՈՒՄ

Յունվարի 8-ին

Մեր շրջանն էլ ազատ չը մնաց Թիւրքական բարբարոսութիւնից։ Գործադուլն անհնարին դարձրեց մեզ համար ժամանակին հաղորդելու Արեշի աղէտի մասին։ Իր ժամանակին մենք գրեցինք, թէ ինչ աղէտ է սպասվում Արեշի սակաւաթիւ հայերին և դժբաղդաբար իրականացաւ մեր ասածը։ Նուխու փոխանորդութեան ենթակայ Արեշի վեց հայ գիւղերը, մօտ 500 ծուխ, ենթարկվեցին Թուրքերի բարբարոսութեան։ Մազրղու գիւղն աւերեցին միանգամայն. կոտորեցին 24 հոգի, ծեր, երիտասարդ, կին, աղջիկ, 18 ընտանիք գերի վերի վերցրին, որոնք մինչև այսօր չեն վերադարձված և յայտնի էլ չէ ինչ դրութեան մէջ են նրանք։ Կենդանի մնացածները մի կերպ փախչում ազատվում են, հասնելով վերասերով հեռու գտնվող Ղայաբաշի գիւղը։

Դէպքի գիշերը Մազրղուի հարևան Հաւարիկ գիւղից օգնութեան են գալիս մի քանի կորիճ երիտասարդներ, թւով 12 հոգի, որոնք նոյնչափ հրացանաւոր մազրղուցիների հետ երկար կռւելուց յետոյ քաջաբար յետ են մղում Ղարաբաղի կողմից եկած այդ հրոսակախումբը և եթէ մի երկու ժամ էլ միջոց ունենային, մի քանի տասնեակներից բաղկացած հրոսակախումբը Կուրը պիտի թափէին մեր սակաւաթիւ այդ անձնուէր քաջերը, բայց երբ թշնամին մենակ դրսից չէ, երբ ներսի թշնամին առիթ է սպասելիս եղել և թերևս ինքն է հրաւիրել դրսեցիներին, այդ է դժուարը։

Հէնց նոյն ժամին, երբ հրոսակախումբը հալածվում էր հայ քաջերից, յետևի կողմից սարսափելի հրացանաձգութեան որոտ է լսվում։ Պրիստաւ Կալաբէկովը տեղացի Թուրքերի հետ սկսում է գնդակահարել կռւող հայերին։ Մերոնք մնում են երկու կրակի մէջ և չորս զոհ տալով փախուստ են տալիս՝ փամփուշտի սպառվելու պատճառով, որից յետոյ Մազրղուն աւերվում է։ Միւս գիւղերի հայերը տեսնելով իրանց հարևան քիրվա Թուրքերի այդ տմարդի վարմունքը և համոզված լինելով, որ փրկութիւն չը կայ, մանաւանդ երբ լսում են հարևան յայտնապէս չը մասնակցող քիրվաների բարեկամական խորհուրդները թէ՝ «էլ չեղաւ, մի կերպ փախէք, ձեզ ազատեցէք», թողնելով բոլոր ունեցածները, փախչում են Ղայաբաշի։ Շատերն իրանց թանգագին իրերը, կահ կարասիները թաղում են հողի մէջ, իրանց բակերում ապագայում հանելու յուսով, գինիների կարասները հողում, իսկ հազարաւոր պուդերով գինով, օղիով լիքը տակառները բակերում՝ բաց տեղ, ենթադրելով, որ Թուրքը գործ չի ունենայ գինու, օղու հետ։ Շատերը պահ են տալիս իրանց ունեցածները քիրվաներին, որոնք խոստանում են պահել ապահով և յետոյ երբ խաղաղվի՝ վերադարձնել։ Արեշի գործակալ Ս. քահ. Տէր-Պօղոսեանի քիրվան իր (քահանայի) շէն տան ապրանքից մի օրօրոց էր ուղարկել։ Բոլորից վերջը գաղթում են Նեմեթշապատցիները։

Նեմեթշապատ մօտ 300 ծխից է բաղկացած, որից միայն 80 տունն է հայ։ Երբ միւս գիւղերը գաղթում են, Նեմեթշապատի Թուրքերը հայերին առաջարկում են փոխադրվել իրանց տները, ապահով տեղ. հայերը միամտաբար փոխադրվում են իրանց դարաւոր հարևան քիրվայ հարևանների տները։ Մէկ թէ երկու օր մնալուց յետոյ, առաջարկում են գնալ Ղայաբաշի, առարկելով թէ՝ վտանգ է սպառնում, դրսեցիները գալու են կոտորեն, բայց ապրանքները թողնեն մեզ, մանաւանդ որ տալու հնար էլ չունենն (սրանց 130 գլուխ տաւարը դեռ ամիս առաջ քշել տարել էին Ղարաբաղից եկած հրոսակախմբերը), իսկ երբ կը խաղաղվի, իրանք կը բերեն իրանց սայլերով և կը յանձնեն։

Երբ տողերիս գրողը Ղայաբաշի էր, մի կին պատմում էր, թէ ինչպէս իր եղբօր ուսից քիրվան վերցրեց բերդան հրացանը և փամփուշտակալը թէ «քեզ այսուհետև ինչի՞ են պէտք սրանք, թող մնայ ինձ... Այդպէս գառը գայլին պահ տալով, Նեմեթշապատցիները դատարկ, գիշերով հազար ու մի նեղութիւններով իրանց կանանց ձեռները բռնած, երեխաներին գրկած, անտառներով, ձորերով անցնելով, մերկ, բոկոտն հասնում են Ղայաբաշի։

Այժմ երբ բաւական ժամանակ անցել է, հայերից ծպտեալ գնացողներ եղան, որ թողած իրերը բերեն։ Թուրքերն ասել են. «մեզ մօտ ոչինչ չը կայ, գնացէք ուր ուզում էք»։ Հաստատ տեղեկութիւն ունենք, որ Հաւարիկի, Բեռնդակի և միւս գիւղերի հայերի բակերում թաղած ապրանքները բոլորը հանել տարել են Թուրքերը, հին տները այրել, իսկ նոր տների յատակները, առաստաղները քանդել, տախտակները, դռները, լուսամուտները, գերանները տարել. մի խօսքով, պէտքական ոչինչ չեն թողել։

Ներկայումս 3000 հոգի մնացել են քաղցած, մերկ, զուրկ ամեն տեսակ միջոցներից, ուրիշների դռներին և սկսել են մուրացկանութեան դիմել։ Իսկ դրանց գինին Թուրքերը ծախում են քաղաքումս յայտնապէս, անասունները նմանապէս։

Անցեալ օրը, ամսիս 5-ին, մի հաւարիկեցի պատահաբար քաղաքիս շուկայում տեսնում է իր եզը մի Թուրք ծախելիս. վրա է հասնում և բռնում է եզան թոկից թէ սա իմ եզն է։ Թուրքերը հայհոյում են դրան, յարձակվում վրան. հայը սկսում է փախչել, հարայ տալով թէ «եզս, եզս, օգնեցէք»։ Թուրքերից մի քանիսը մերկացրած սրերով հալածում են դրան, որ խփեն, բայց մի երիտասարդ բարեբաղդաբար հրացան է ունենում մօտը, ափրնչուտակ, հասնում է և ուղղում դէպի հալածողները։ Իսկոյն Թուրքերը սրերը տեղը դնելով, յետ են դառնում և ի հարկէ եզն էլ մնում է մօտները։ Այս դէպքը լինում է օր-ցերեկով, գորոդօվոյների աչքի առաջ. գիտէ և պրիստաւը, որ մօտ ժամանակս նշանակված և եկած լինելով Շուշուց, ամեն ճիգ թափում է հաւատացնելու հայերին, որ ինքը բարեմիտ է, հայասէր է։ Վկայ է ցոյց տալիս Շուշու առաջնորդ Աշոտ եպիսկոպոսին, կոնսիստ. նախագահ Ներսէս վարդապետին, որոնք իր հետ միշտ համբուրվելիս են եղել իբր թէ, սակայն իրականութիւնը այլ կերպ է ցոյց տալիս։

Քաղաքումս մինչև այժմ կոտորած չը լինելու պատճառը, ճիշտ է, մի քանի ազդեցիկ սեյիդներին են վերագրում, բայց գլխաւորապէս հայերի համբերութիւնն է։ Իրանք, այդ բարեմիտ Թուրքերը՝ հայերին առաջարկեցին հեռագրել Շուշի, որ Ասկարանի կիրճը բռնած հայերը, որ և հայերի կողմից այդ պահանջն էլ կատարվեց, հեռագրվեց, բայց իրանք Եւլախի ճանապարհի համար խօսք էլ չեն ուզում բանալ։ Ահա երկու ամսից աւելի է հայի համար երթևեկութիւն չը կայ այդ ճանապարհով։ Նուխեցիք Թիֆլիս, Բագու գնում գալիս են Զաքաթալայի ճանապարհով, որը դարձեալ վտանգաւոր է։ Շրջակայ գիւղացիների հաղորդակցութիւնը քաղաքիս հետ պահպանելու և առհասարակ ճանապարհները աւազակներից սրբելու համար քաղաքս իր հաշուով պահում էր մի խումբ զինված մարդիկ ոստիկով, գաւառապետի գիտութեամբ և թոյլտուութեամբ, որոնց գլուխ էր անցած յայտնի կտրիճ Քաթուլլան, որի շնորհիւ առժամանակ երթևեկութիւնը ապահով էր, ճանապարհները մաքրվել էին աւազակներից, բայց հայերիս բաղդից մի քանի օր առաջ քաղաքիս յայտնի փողոցներից մէկում երեկոյեան գաւառապետի մօտից տուն վերադառնալիս Թուրքերը սպանեցին իրան ուղեկցող իր իսկ զինուորներից մէկին՝ տասնեակ գնդակներ թափելով այդ օգտակար մարդկանց վրա։ Ի՞նչ է նշանակում այս։—

Արեշի հայերի համար արված օգնութեան մասին միւս անգամ։—

Դ. Զ.

ԱՆՎԵՐՋ ՅՈԽՈՐՏԱՆՔ

(Նամակ Շուշուց)

Թաթախման գիշերը մի դառն ճաշակ էր Վարանդի և Խաչէնի հայ գիւղերի համար։ Այն գիւտային, վանդալական արշաւանքը, որ երկնել էր Աղդամի անդուսպ խուժանը և որի մասին գրել էի իմ նախորդ յօդուածում («Մշակ» № 247), ծնեց հայի թաթախման գիշերը։ Վեց հազար զինված Թուրքեր, բաժանված 6 արշաւախմբերի, յարձակվում են Բեաթուկ, Նախչևանիկ, Փիրջամալ, Վարազգոյն, Միրիշլու և Ղզղալա գիւղերի վրա։ Այդ գիւղերը պիտի զոհ գնային հիմնայատակ կործանման և ժողովուրդը քնի մէջ պիտի դատապարտվէր յաւիտենական քնէածութեան, եթէ գիւտային նպատակը լրտեսված չը լինէր, եթէ հայերը նախօրօք դրա հոտն առած չը լինէին...։ Ամեն գիւղ իր պաշտպան է դառնում, ամեն մարդ ամրանում է [illegible] համար շինած պաշտպանութեան պատուարի ետևը։ Լուռ, անձայն խուժանը ուզում է գիւղերը թափվել, բայց հանդիպում է սակաւաթիւ պաշտպանների արթուն դիմադրութեան։ Բարձրանում է մի ժխոր, սկսվում է մի կատաղի կռիւ՝ ձգված 15 վերստի վրա։ «Եա Ալի» բղաւոցը, բէկ ու աղալար հրամանատարների քաջալերը, հրճուոցը, ծեծը, սպառնալիքը Թուրքերին առաջ նետվելու՝ անզօր են անցնում։ Յոխորտանքի փորձերն անյաջող կերպարանք են ընդունում։ Առաջ նետվողը գնդակահար է լինում. մէկ, երկու, հինգ, տասը և խուժանը յետ ու յետ է ընկրկում, վերցնելով իրանց հետ բազմաթիւ դիակներ՝ փոխարէն երազած թալանի։ Հայերից ընկնում են՝ Նախչևանիկում 6 հոգի, Փիրջամալում 2, Վարազգոյնում 7 և Բեաթուկում 1։

Այդ գիւտային արշաւանքը արդիւնք էր այն քաջալերութեան, որ ունեցաւ Աղդամի մահմեդականութիւնը վերջին օրերում։ Ահա թէ ինչպէս։—Յայտնի է, որ կովկասեան Փոխարքայի կարգադրութեամբ մի յատուկ գեներալ է նշանակված Շուշի-Եւլախի ճանապարհը բանալու և այս կողմերի անկարգութիւններն իբր ճնշելու համար։ Այդ գեներալն այս րոպէին Եւլախ է և այնտեղից պաշար է ճանապարհում ուղեկցութեամբ 200 զինուորի, և առաջնորդութեամբ փոխ-գնդապետ Օզերովսկու։ Այդ լուրը քաղցած ժողովրդին հացով կշտանալու երազների մէջ նետեց. «ճանապարհը բացվում է», ուրախ ժպիտով արտասանում էր ամեն մի բերան։ Դրանից աւել ինչ ուրախալի երևոյթ մի պաշարված, բանտարկված, սոված քաղաքի համար։ Ասկարանի պահակախումբը, առանց դիմադրելու, ճանապարհ տուեց կառավարութեան պաշտօնեային և պաշարին։ Նա քաշվեց լեռները։ Ո՛չ մի ցոյց, ո՛չ մի հակառակութիւն. բայց... գնդապետը, երևի Աղդամի մեծերի թելադրութեամբ տոգորված, երկու անգամ թնդանօթ արձակեց Ասկարանի դատարկ պատերի վրա։ Անցնելով Ասկարանը, նրա ետևից կրնկակոխ մտնում են զինված Թուրքերը և գրաւում Ասկարանի կիրճը, որոնց յետոյ հայերը հանդիպակաց լեռնաշղթաների բարձունքներից գնդակածեծ տալով դուրս են անում։ Այդ գնդապետը մտնում է Շուշի թէ չէ՝ ետևից բացվում են խաղաթղթերը և Աղդամի բազմահազար խուժանը բարձրանում է դէպի հայ գիւղերը։ Արդեօք աւելի քան պարզ չէ՞, որ դա մի խրախուսված խաղ էր։ Եւ այդ խաղերն են, որ հետզհետէ անհաշտելի խորթութեան նորանոր անջրպետներ են բաց անում երկու հարևան ազգերի մէջ։

Օզերովսկի քաղաքի տակ հանդիպում է մի այլ բարդութեան։—Այդ նոյն օրը Մալիբէկլուեցիք յարձակվում են Շուշիքէնդի տաւարածների վրա և խլում նրանցից 200 ոչխար և 5000 գլուխ տաւար։ Թուրքերը օգտվելով Օզերովսկու գալուստից՝ մօտենում են նրան և յայտնում, որ իրանք քաղաքի համար մսացուք են տանում, բայց հայերն արգելք են լինում։ Օզերովսկի խառնում է այդ ապրանքը զօրքի և փուրգոնների հետ և բերում քաղաք, ի հարկէ խափվելով Թուրքերի սուտ յայտարարութիւնից։ Դրանց առաջը կտրում են շուշեքէնդցիք և համեցում են հասկացնել գնդապետին, որ այդ տաւարն ու ոչխարը իրանցն է, սակայն այդ դիմումը, այդ միամիտ բողոքը ընդունվում է իբրև ըմբոստ դիմադրութեան մի քայլ և ծագում է հրացանաձգութիւն երկու կողմից օդի մէջ։ Օզերովսկի նրանց վրա երեք անգամ թնդանօթ է բաց թողնում, որից վիրավորվում է դիմացի Դաշուշէն գիւղը։ Եւ այդ ապրանքը այս րոպէին քաղաքիս Թուրքերն իրանց համարած՝ մորթում են, ուտում։

Գնդապետն իջաւ Թուրքերի թաղում, երկու օր մնաց այնտեղ և լայեղ չարաւ վերև բարձրանալ ու Թուրքերի աւերածութեան վկայարանները տեսնել։ Ընդհակառակը, նա սպառնաց և պայեցեց հայերին անպատասխանատու Ջագօրսկու միջոցով, թէ ամեն բանի մէջ մեղաւորը հայերն են, թէ Ասկարանում 52 փուրգոն ապրանքը հայ ինտելլիգենցիայի դրդմամբ է թալանված, թէ մինչև որ այդ ապրանքը, փուրգոնին 500 րուբլի հաշված, չը վճարեն հայերը՝ իրանց համար պաշար չի գայ Եւլախից, հետևանքը վատ կը լինի և այլն և այլն։

Լաւ դաս են տուել «Եւլախի ճանապարհը բաց անողին» Աղդամի աքէրը։

Թալանը յետ է առնվում...։

Դա ուրախալի երևոյթ է։

Բայց հեռու աչաւոր միակողմանիութիւն։

Լսեցէք և հայերի տրտունջը։

Օգոստոսեան կատաստրոֆից մինչև այսօր հայ վաճառականներն սպասում են տոնավաճառում գնած իրանց ապրանքին Եւլախից։ Սակայն Թուրքերն իրանց ազատ ճանապարհով երեք ամիս շարունակ, ազատ, արձակ, իրանց համար բերին այդ ապրանքը, իսկ մնացածը ալան-թալանի մատնեցին։ Եւ քանի՞ հարիւր հազարներ արժէքով...։ Ո՞վ քննեց ու բաւականութիւն տուեց։

Շուշու վաճառականները, գլխաւորապէս մանուֆակտուրային ապրանք ծախողները, միլիոնի չափ փող ունեն Թուրքերի մօտ, մուրհակների ժամանակը լրացել է և պրոտեստի է գնում, բայց Թուրքը մի հատ կոպէկ չէ տալիս։ Նրանք վճռել են խլաղ մերժել և իրանց հաշիւը վերջացրել են իրանց կոմիսիոների հետ րուբլուն 30 կոպէկով։ Ո՞ւր դիմէ հայը և ում բողոքէ...։

Բայց Թուրքը կոպէկ ունի՞ հայի մօտ։

Չենք խօսում այն հարիւրաւոր հայ զոհերի մասին—մարդ, կին, օրիորդ, ուսանող, երեխայ և այլն, որոնք Տակայշվիլիների և բէկլարների «գլուխ-երդումով» անմեղ ճանապարհորդներ էին Եւլախի խճուղու վրա և այսօր հանգչում են Աղդամի տարտարոսներում։ Փնտրեցէ՞ք, իմացէ՞ք...։

Աւելին չենք թւում։ Հէնց սրանք քանի՞ 52 փուրգոնների արժեն, հաշուեցէք և աւել պակասը յետ պահք տուէք, եթէ դրա համար է ձեր միսսիան։ Եւ եթէ չէք ուզում նստել Տակայշվիլիների կողքին՝ եղէք անաչառ, ազնիւ դերակատար։ Սովի ճանկերումն ենք. անդադրատ տանջանքի մէջ է երկիրը, քաղցած է հազարաւոր ժողովուրդ, բանտարկված է վաճառականը, դադարած է ճանապարհորդութիւնը, մեռած է կեանքը, տուէք նրանց յարմարութիւն, տուէք շունչ, ազատ անցուդարձ, տուէք հաց, առանց ազգութեան խտրութեան։

Ահա ձեր կոչումը։

Ահա ինչ է պահանջը ներկայ մոմենտի։

Թողէք հաշիւները։ Թողէք սպառնական կոչերը, հայի յանցանքը Ասկարանի կապելում և բուռի անմեղութիւնը Եւլախի ճանապարհի բոյկոտում։

Դրանց կը լուսաբանէ ինքը ժամանակը։

Տ.

Շուշի, յունվարի 9.

ԳՈՐԾԵՐԻ ԴՐՈՒԹԻՒՆԸ ՔՈՒԹԱՅԻՍԻ ՆԱՀԱՆԳՈՒՄ

Որ և է հաղորդակցութեան բացակայութեան պատճառով չափազանցված էին լուրերը թէ յեղափոխութեան շարժման չափերի մասին Քութայիսի նահանգում և թէ այդ յեղափոխութիւնը ճնշելու համար ուղարկվող զօրքերի քանակութիւնը։

Յեղափոխականները, մի քանի տեղերում փչացնելով ուղին և տրելով ճանապարհին, մինչև դեկտեմբերի 29-ը ոչ մի բան չէին ձեռնարկում զօրքերի և իշխանութիւնների դէմ։ Դեկտեմբերի 21-ին գիշերով Քութայիսից Տկվիբուլի ուղարկվեց մի գնացք, որը ճանապարհին ընդունեց մինչև 30 յեղափոխականներ։ Տկվիբուլիում գտնվում էին բէսարաբեան գնդի 38 զինուոր։ Նրանցից 30 հոգի պաշտպանում էին հանքերը, իսկ 8 հոգի քնած էին վագոններում։ Յեղափոխականները նրանց վրա յարձակվում գործեցին, երկու զալպ տուեցին և մի ռումբ գցեցին, սպանելով մէկին և վիրաւորելով երկուսին։ Հինգ հոգի դուրս գալով վագոնից, կանգնեցին պատի մօտ և կրակ բացին։ Յեղափոխականների կողմից սպանվեցին մինչև 10 մարդ։ Նրանց վերցրին ընկերները։

Քութայիսում գտնվող զօրքերը, տեղեկանալով այդ կռուի մասին, դիմեցին իրանց հրամանատարին և առաջարկեցին օգնութեան գնալ և ազատել Տկվիբուլիում և Կվիրիլիում գտնվող ընկերներին, ուր բանակ ունէին դրած տենգինեան և բէսարաբեան գնդերի 2 վաշտ։ Որոշված էր երկու հարիւրեակ կօզակներ ուղարկել, բայց յետոյ այդ որոշումը վերացվեց, որովհետև, Քութայիսի նահանգապետ Վ. Ա. Ստարօսէլսկու ենթադրութիւններով, զօրքերը կարող էին արդէն գերի ընկած լինել։

Այնու ամենայնիւ Քութայիսում սկսեցին կազմակերպել մի զօրաբաժին, որը պէտք է Կվիրիլի գնար բէսարաբեան գնդի հրամանատար գնդապետ Շիմկեվիչի հրամանատարութեամբ։ Դրա հետ միասին յունվարի 2-ին Կվիրիլի գնաց Վ. Ա. Ստարօսէլսկին, որը, վերադառնալով, հաղորդեց, որ երկու վաշտ յիրաւի զինաթափ են արված։ Ահա գործի եղելութիւնը։ Յեղափոխականները արշաւելով երկու վաշտերի դէմ, հէնց առաջին զալպով սպանեցին բէսարաբեան գնդի կապիտան Դաւիդովին և վիրաւորեցին մի քանի զինուորների։ Եւ որովհետև երկու ուրիշ օֆիցէր դեռ առաջուց, շնորհիւ խոհեմութեան, ձերբակալել և զինաթափ էին արել յեղափոխականները, այդ պատճառով զօրքերի հրամանատարութիւնը յանձն առաւ պատահմամբ Կվիրիլիում գտնվող կապիտան Զավալովը։ Յամառ դիմադրութիւնից յետոյ, երկու վաշտերը անձնատուր եղան, զինաթափ արվեցին և ուղարկվեցին Ջիաթուրի։ Յեղափոխականները յարձակվում գործեցին Կվիրիլի գանձարանի վրա և վերցրին այնտեղից 21,932 րուբլի։ Երբ Ստարօսէլսկին Թիֆլիս ժամանեց, նա կազմ ու պատրաստ գտաւ զօրաբաժինը։ Զօրքերի հրամանատար գեներալ Շիրկովսկու հրամանատարութեամբ, զօրքերի արշաւումը դադարեցվեց։ Դրանից յետոյ յեղափոխականները արշաւեցին դէպի Ցիպա, ուր մի վաշտ զօրք էր գտնվում։ Ինչ որ կատարվեց այդտեղ, դա արդէն յայտնի է ընթերցողներին։ Տեղեկանալով, որ վերջին գործադուլը Ռուսաստանում և Կովկասում՝ նոյնպէս և յեղափոխական շարժումը չաջողվեցին, յեղափոխականները ցրվեցին։ Այդպիսով, վերջ դրվեց յեղափոխական շարժմանը Քութայիսի նահանգում։ Զօրքերը անարգել գրաւում էին կայարանները։ Մի քանի տեղերում ճանապարհը նորոգել էին իրանք յեղափոխականները։ (Нов. Обоз.)

ՂԱԶԱԽԵՑԻՆԵՐԻ ԴՐՕՇԱԿԸ

Յունվարի 8-ին Թիֆլիս քաղաքում ապրող Ղազախի գաւառի զանազան գիւղերի բնակիչները ժողով կազմեցին Ս. Յարութիւնեանի նախագահութեամբ և զբաղվեցին գաւառի հայ ժողովրդի վիճակով, որ ակեղծել է շնորհիւ Թուրքական յարձակումների։

Նախագահը նկարագրեց ներկայ ծանր դրութիւնը գաւառի, պարզեց թէ գաւառի աշխատող հայ տարրի ստուար մասը զբաղված է ինքնապաշտպանութեան գործով, հետևաբար ստիպված է թողնել սովորական խաղաղ աշխատանքը, որով հայթայթում էր իր և իր ընտանիքի ապրուստը, որ Ղազախի գաւառը սկսել են գալ հարիւրաւոր գաղթականներ Գանձակի գաւառի Բարդա գիւղից, որը աւերել են Թուրքերը, որ ժողովրդի մէջ զգացվում է ի միջի այլոց մեծ կարիք հացի, շորի և բժշկական օգնութեան, և այս հանգամանքների պատճառով առաջարկեց, որ Թիֆլիսում ապրող ղազախեցի հայերը օգնութեան հասնեն իրենց հայրենակիցներին, ով ինչ միջոցով կարող է։

Ժողովը երկարատև խորհրդակցութիւնից յետոյ կայացրեց հետևեալ որոշումը. 1) ամեն մի ղազախեցի հայ, անխտիր նրա կոչումից, հասակից, սեռից և հասարակական դիրքից պարտաւոր է օգնութեան հասնել իր տառապեալ հայրենակիցներին. 2) օգնութեան ձևը պէտք է լինի երկու տեսակ, ա. ով ընդունակ է իր անմիջական աշխատանքով օգնել հայրենակիցներին և որի հեռանալը Թիֆլիսից մեծ դժուարութիւններ չէ յարուցանում, պարտաւոր է գնալ Ղազախի գաւառը, և բ. Թիֆլիսում մնացողներից ամեն մէկը պարտաւոր է համապատասխան իր նիւթական միջոցներին տալ ամեն ամիս որոշ վճար վերոյիշեալ կարիքների համար. 3) ով կը հրաժարվի այս բարոյական պարտաւորութիւնը կատարելուց, այդպիսի անձանց պատժի ենթարկելու համար տեղեկութիւն է տրվում այն գիւղական հասարակութիւններին, որոնց պատկանում են իրենց պարտականութիւնից հրաժարվողները և 4) այս որոշումները կատարելու և գործերը վարելու համար ժողովը ընտրեց մի մասնաժողով 9 անձից բաղկացած և իրաւունք տուեց մասնաժողովին իր բարեհայեցողութեամբ հրաւիրելու և ուրիշ օգնականներ։

Մասնաժողովի անդամներ ընտրվեցին հետևեալ անձինք. 1. Ս. Ս. Յարութիւնեանց, 2. Իվ. Ս. Ալիխանեանց, 3. Աբ. Իվ. Ամիրաղեանց, 4. Ս. Իվ. Տէր-Յովհաննիսեանց, 5. Ալ. Հ. Ջաշիեանց, 9. Փարսեան Աստուածատուրեանց, 7. Վախտանգ Ամիրեանց, 8. Ազարէգ Ազրէսեանց, և 9. Մովսէս Մարգարեան։

Ապա ժողովը կազմեց երկու ցուցակ. առաջին ցուցակի մէջ գրվեց այն անձանց անունները, որոնք ցանկութիւն յայտնեցին գնալ հայրենիք, իսկ միւս ցուցակի մէջ մտցրվեց դրամական ամսավճարներ տուողների անունները։ Առաջին ցուցակով գրվողների թիւը հասաւ 15 հոգու. այդ թւում կան բժշկապետ Յակոբեան, ուսանողներ Տէր-Յովհաննիսեանց, Յովակիմեանց և Ջաշիեանց, իսկ երկրորդ ցուցակով 34 հոգի՝ միմիայն ներկայ եղողներից. ամսական վճարի գումարը հասաւ 725 ր.։

ՀԱՅԱՆՊԱՍՏ ՄԵԾ ՄԻՏԻՆԳ ՊԱՐԻԶՈՒՄ

Ֆրանսիական «Օրօր» և այլ թերթերը, որոնք նոր հասան մեզ, ծանուցանում են, որ անցեալ ամսվայ վերջերին Պարիզում կայացել է մի մեծ միտինգ ի նպաստ հայերի, «Սօսիէթէ Սավանթի» սրահին մէջ։ Սկզբում յայտարարված էր, որ միտինգը կայանում է Ժան Ժօրէսի նախագահութեամբ, բայց վերջերս հիւանդութեան պատճառով նախագահել է նախկին մինիստր Կամիլլ Պելլտան։ Միտինգի բանախօսութեան առարկաներն էին թէ Փոքր Ասիայի վերջին ջարդերը և թէ Կովկասի (Բագուի, Երևանի, Գանձակի) դէպքերը։ Ճառախօսներն էին Կամիլլ Պելլտան, ծովային նախկին մինիստր Պրէսանսէ, Վիկտոր Բէրար և Պիէռ Քիյառ։

Պելլտան բանալով նիստը և յայտնելով, որ Ժօրէսը տկարութեան պատճառով ստիպված է բացակայել, խօսքը տուեց պատգամաւոր Պրէսանսէին։

Համակրելի ու պերճախօս հռետորը՝ որ ամեն անգամ առիթը ներկայացած ժամանակ չէ զլացած իր ձայնը լսելի դարձնել ու պաշտպանել հզօրապէս հայի դատը, «որ քաղաքակրթութեան դատն ևս է» ինչպէս ասաց, այս անգամ դարձեալ փաստալից և ուժեղ ճառի մէջ շեշտեց այն պարտականութեան մասին, որ Եւրոպան ստանձնած է հայերի հանդէպ, մանաւորապէս Ֆրանսիան, իբր Բեռլինի դաշնագիրը ստորագրող մի պետութիւն։

Ակնարկելով կովկասեան անցքերին, Վիթթէի կառավարութեան յոռի կազմակերպութեան ու տիրող անիշխանութեան՝ խրոխտ շեշտով խարանեց մտաւորական ու առաջադէմ դասակարգին դէմ գործածված վայրագ միջոցները։

Անցնելով Թրքահայերի կացութեան, «տասը տարի է որ—ասաց—եւրոպական կառավարութիւնները տեղեկացած են այդ արիւնոտ անցքերին։ Խօսեցան, բողոքեցին, բայց այդ բողոքները և սպառնալիքները ոչ մէկ իրական ուժի վրա չը յենվեցին»։

«Կը յիշեմ—յարեց Պրէսանսէ—երբ ջարդերի ժամանակ ֆրանսիական պարլամենտի մէջ զոհերի և նրանց թիւ մասին կը խօսէր, գտնվեցան մարդիկ, որ երբ արդարացում՝ առարկեցին թէ՝ այդ թիւերը չափազանցված են, թէ զոհերը աւելի քիչ են...»։

Մակեդոնական շարժման կարճ պատմութիւնը անելուց յետոյ, մատնանշեց Սուլթանի կեղծ քաղաքականութիւնը, Վիլհէլմի անարժան վարմունքը, և կասկած յայտնեց նաւային ցոյցին դրական և հաստատուն հետևանքների մասին։

Պ. Պրէսանսէ՝ ծափահարութիւններով սահմանւած իր ճառը վերջացրեց յայտնելով, որ ժամանակն է հայկական հարցը միացնել մակեդոնականին, և այդ երկու վէրքերը միանգամայն բուժել Եւրոպայի սրտէ փրկայից։

Երկարատև ծափահարութիւններից յետոյ կարդացվեց պ. Քիյառի բացակայութեան պատճառով իր մէկ նամակը, որը հայ մարտիրոսագրութիւնների երկար ու թարմ մի շարք էր, և որը կը վերջանար յայտնելով թէ «գուցէ մօտիկ մի օր Եւրոպան Մեծ-Մարդասպանին հանդէպ ունեցած իր հաճոյակատարութիւնները պիտի վճարէր իր զաւակների արիւնով»։

Պ. Վիկտոր Բէրար խօսք առաւ, ուշագրաւ և ուսումնասիրված մի բանախօսութիւն արտասանելու համար։

«Սխալ է—ասաց յարգելի բանախօսը—բոլոր հայերը մեզ իբր վաշխառուներ ներկայացնող կարծիքը. հայերը մեծամասամբ հանդարտ ու ժրաջան երկրագործներ են և եթէ կան նրա մէջ վաշխառուներ՝ ինչպէս կը գտնվին մեր մէջ ևս, աւելի պէտք կը լինէր որոնել նրանց վաշխառու լինելու պատճառները»։

Եւ բացատրելով Խօսրովի ժամանակից ի վեր պարսկական կառավարութեան տակ հայ գաղթականների զուտ վաճառական բնաւորութիւն ստանալը, յայտնեց.

«Այսօր, Ասիայի մէկ ծայրէն միւսը՝ ո՛ւր որ և երթաք՝ դուք կը պատահէք աշխատասէր հայերի, որոնք մինչև Ծայրագոյն Արևելքի դռները, Ասիական այդ մեծ ճամբին վրա օթևաններ (էտապ) հաստատած են, միջնորդ հանդիսանալով երկու քաղաքակրթութիւններ»։

Ու ցոյց տալով թէ եւրոպական քաղաքակրթութիւնը դեռ շատ թերի կողմեր և սորվելիքներ ունի Ասիական քաղաքակրթութիւնից, որի գերազանցութիւնը այնքան ուժեղ կերպով փաստեց փոքրիկ Ճապոնը, հասաւ այն եզրակացութեան, թէ հայերի դրութիւնը և իրանց ազատութիւնը պէտք է շահագրգռէ ամբողջ եւրոպական, երբ իր ապագայ նիւթական ու բարոյական շահերի ու զարգացման անհրաժեշտ տարրի և երկու քաղաքակրթութիւնների միջնորդին։

«Եւրոպական քաղաքակրթութեան նախակարապետներն են եղած նրանք—ասաց Պ. Բէրար—և եթէ այսօր Արևելքի այդ մեծ ճանբի վրայից անցնէք, ամեն տեղ դուք պիտի գտնէք հայեր, որոնք ձեզ սիրով պիտի հիւրընկալեն, մանաւանդ երբ իմանան ձեր ֆրանսիացի լինելը։»

«Այդ մեծ ճամբան կանցնի Թիւրքիայի և Ռուսիայի միջից։ Թիւրքիայի համար մեծ ճամբան այն է, ուր ամեն շարաթ յարձակում կը կրէք, ամեն օր կը կողոպտվէք և ամեն ժամ մահվան վտանգի մէջ էք... իսկ Ռուսիայի համար մեծ ճամբայ սեպելով կը հականանք այն ճանբան, որտեղից... մարդ չանցնիր։»

«Եւրոպայի շահը կը պահանջէ—կրկնեց յարգելի բանախօսը—որ այդ ուղին բացվի, ազատվի, որպէսզի հայերը կարողանան իրանց քաղաքակրթական ազնիւ ու բարձր դերը կատարել ազատօրէն, Եւրոպական և Ասիական մաքերը հաղորդակցութեան մէջ դնելով։»

Պ. Բէրարի ճառը մխիթարական և ուժեղ տպաւորութիւն թողեց հասարակութեան վրա։ Բանախօսի բերնով մի անգամ ևս հայը ցոյց տուեց իր դերին և կոչման բարձրութեան վրա, մաքրվելով այն անուղղ և սուտ զրպարտութիւններից, որ կը թափեն երբեմն նոյնիսկ ֆրանսիացի, բայց այդ անունին անարժան՝ հրապարակախօսներ ու թղթակիցներ՝ անդոյն ու կաշառակեր լրագիրների էջերին մէջ։

Պ. Պէլլթան՝ միտինգի նախագահը՝ կանգնելով՝ յայտարարեց թէ՝ երկու հեղինակաւոր բանախօսներից յետոյ, ինք միայն մի եզրակացութիւն պիտի անէ. և այդ եզրակացութիւնը Պ. Պէլլթան արաւ՝ իրան յատուկ հիւմօռով, ձևերով, շեշտերով և ակնարկներով, որոնք սուր սլաքների նման հասան իրանց նպատակին։

Խօսելով գերման և Թուրք բարեկամութեան մասին «այսօրվայ Գերմանիան—գոչեց—անարժան է Կանտի, Հեգելի, Բեթհովէնի, Գեօթէի և Շիլլերի հայրենիքը կոչուելու։»

Որոտընդոստ և երկարատև ծափահարութիւններ եկան ամբողջ սրահին համոզումը միացնել այդ արդարացի դատապարտութեան և շեշտել այն հրապարակով, խարանելով քաղաքակիրթ կոչվող մի պետութեան անօթեալի վերաբերմունքը։

Ի վերջոյ միտինգը միաձայն ընդունեց հետևեալ որոշումը.

Hotel des Societés Savantes-ում համախմբված քաղաքացիները շնորհաւորում են ռուս ժողովրդին նրա որոշման համար՝ չը զատել իր սեփական դատից հայ, լեհ, ֆին ազգերին։

Յայտնում են իրանց սոսկումը ջարդերի առթիւ, որոնք՝ Բագուում, Թիֆլիզում, Երևանում, Օդեսայում, Կիշինևում և այլն... գերագոյն ճիգերն են բարբարոսութեան ու հակայեղափոխութեան՝ փրկելու համար միապետութիւնն ու բիւրոկրատիան։

Հաւատում են, որ Եւրոպան պարտաւոր է իր և օսմանեան կայսրութեան ճնշված ազգութիւնների առաջ չը սահմանափակել նաւային ցոյցը պահանջելով արդար, բայց անբաւարար րէֆօրմներ Մակեդոնիայում, այլ եթէ անհրաժեշտ է, դիմել ուժի՝ լիակատար կերպով գործադրելու համար դաշնագրութիւնները յօգուտ Հայաստանի ու Մակեդոնիայի և ազատագրելու վերջնականապէս ամբողջ Տաճկաստանը, նաև Թիւրք ժողովուրդը։

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԸ

I

Ամեն տեղ, ամեն երկրում ժողովրդի բարեկեցութիւնը կախված է պետութեան ֆինանսների վիճակից և փոխադարձաբար, պետական գանձարանի դրութիւնն էլ կախված է բացառապէս ժողովրդի տնտեսական և զարգացման աստիճանից։ Սահմանադրական երկրներում պետութեան գանձարանը մտած ամեն մի կօպէկ ծախսվում է այդ կոպէկը վճարողի, այսինքն ժողովրդի գիտութեամբ և որոշմամբ։ Սահմանադրական ազատութիւն վայելել նշանակում է ամենից առաջ տնօրինել իր սեփական մուտքն ու ելքը՝ և պարլամենտների գոյութիւնը գլխաւորապէս այդ նպատակին է ուղղված, այսինքն ժողովրդական ներկայացուցիչների հաւաքման սկզբնական նպատակներից եղել է միշտ և կը մնայ պետական բիւջէի քննութիւնը, որովհետև բիւջէի շուրջն են դառնում բոլոր միւս օրէնքները։ Որքան մի պետութիւն բարեկարգ է, որքան մի ժողովուրդ քաղաքական ազատութիւն է վայելում, այնքան նրա դրամական վիճակը կանոնաւոր է և փայլուն. ընդհակառակն, որքան մի երկիր անկարգ է և նրա ժողովուրդը ստրուկ, այնքան նրա տնտեսական վիճակն ընկած է և նրա պետական բիւջէն կամայական և բազմաթիւ զեղծումների առարկայ է։

Եւրոպայում երկու երկիր կայ, որոնք միմեանց տրամագծօրէն հակառակ կացութիւններ են ներկայացնում իրանց տնտեսական վիճակով։ Անգլիան, որ չը նայելով իր կառավարութեան միապետական ձևին, շատ աւելի ազատ երկիր է, քան նոյն իսկ հանրապետութիւնները, ինչպէս, օրինակ, Ֆրանսիան, ամենից վաղ, այն է դարերից ի վեր տուել է ժողովրդին ամենալայն վարչական իրաւունքներ, իր բախտն իր ձեռքով տնօրինելու և դրա շնորհիւ դարձել է ամենաբարգաւաճ և հարուստ երկիր։ Միւս կողմից նրա հակապատկերն է Թիւրքիան, որ չը նայելով երկրի բնական բազմատեսակ հարստութիւններին, միմիայն շնորհիւ բռնապետական կառավարութեանը և ժողովրդի վրա գործ դրված ամեն տեսակ սահմանափակումների և

ճնշումների, մնացել է տնտեսապէս ամենաողորմելի երկիրը և եթէ չը լինէր միջազգային կօնտրօլը նրա եկամուտների մեծ մասի վրա, նա իբրև պետութիւն էլ կը դադրէր գոյութիւն ունենալուց։—Եւ այսպէս ամեն մի երկրի համար վճռողական դեր է խաղում նրա պետական բիւջէն, որ իր մէջ արտացոլում է իր բովանդակ տնտեսական և մասամբ նոյն իսկ քաղաքական գոյութիւնը։

Ռուսաստանը նոյնպէս ունի իր պետական բիւջէն, որը կանոնաւոր կերպով ամեն տարի կազմվում է և ներկայացվում Կայսրի հաստատութեանը. այս բիւջէն Ռուսաստանի տնտեսական վիճակի հայելին է, իսկ տնտեսական վիճակը անվրէպ կախում ունի ներքին քաղաքական կացութիւնից։ 1905 թ. հոկտեմբեր 17-ի մանիֆէստի հիման վրա Ռուսաստանն էլ մտնում է սահմանադրական երկիրների շարքը, որով ժողովուրդը՝ ինքը իր ներկայացուցիչների միջոցով, այսուհետև պիտի տնօրինէ երկրի մուտքն և ելքը։ Բայց մինչև Դումայի գումարումը, որ հաւանօրէն տեղի կունենայ ոչ վաղ քան ապրիլը, 1906-ի պետական բիւջէն դարձեալ նախկին կարգով է սահմանված։ Ֆինանսների մինիստր պ. Շիպօվ՝ ըստ ընդունված կարգի՝ ամենահպատակօրէն Կայսրին ներկայացված զեկուցման մէջ բացատրում է այդ բիւջէի մանրամասնութիւնները։ Այս բիւջէն կարևոր է նախ իբրև պատմական, նրանով, որ վերջին անգամ է նա կազմվում և գործադրվում հին ձևով, այսինքն ինքնակալութեան կարգի պահանջման համաձայն. սրանից յետոյ ռուսական բոլոր բիւջէները պէտք է ներկայացվեն ռուսական պարլամէնտը, Պետական Դուման, և առանց Դումայի, այն է ժողովրդի ընտրեալների հաւանութեան, այլ ևս չէ կարելի ծախսեր կատարել ի հաշիւ պետութեան։

Երկրորդ՝ կարևոր է նրանով, որ նա պատկերացնում է մեր առջև Ռուսաստանի այժմեան դրամական վիճակը և միանգամայն պարզում է մեր առջև թէ ինչ տնտեսական կացութիւն է սպասվում երկրին՝ ներկայ տարվայ ընթացքում։ Ուստի հարկաւոր ենք համարում ծանօթացնել «Մշակի» ընթերցողներին այդ պետական բիւջէի էութեան հետ։

ԲԱՑԱՌՉԱԿ ՄԻ ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ

Նորերս երկաթուղու Գանձակ կայարանում պատահում է այսպիսի մի դէպք. մի վաշտ հետևակ զինուորներ, հրացաններով զինված, կանգնած են լինում կայարանի որոշ կէտում կարգի ու անդորրութեան պահպանութեան համար։ Զինուորները խօսելիս են լինում Գանձակի դէպքերի մասին ու դատապարտելիս են լինում թուրքերին, որ նրանք ըստ սովորականին նախայարձակ եղան ու խաղաղ քաղաքն իր ընդարձակ գաւառով դժոխք դարձրին։ Այդ ժամանակ քաղաքից կայարան է գալիս մի զինուոր ու թուրքերի վրա նոր մեղադրանքներ բարդում, հիմնաւոր, ի հարկէ։ Նա պատմում է, թէ ինչպէս մի երկու օր առաջ թուրքերը քաղաքի բազարում փորձեցին խլել հայոց քաղաքամասը տանող նաւթը ու կոտորել այն հայերին ու ռուս զինուորներին, որոնք ուղեկցում էին նաւթի տրանսպօրտը։ Զինուորներին սաստիկ զայրացնում է այդ, ու նրանք յանկարծ շարժվում են դէպի կայարանի պլատֆօրման, աղաղակելով՝ «խփեցէք թուրքերին աղէք. ոչ ոքի չը խնայէք...» Կայարանում կանգնած թուրքերը բօլէքալէս դէս ու դէն են վազում ու սարսափահար եղած ծակ ու ծուկ մտնում, թաքնվում։ Զինուորները մի քանիսին խփում են հրացանների կօթերով. մի ինտելիգէնտ թուրքի վերարկուն ծակում են սուինով. թուրքերից ոչ ոք չէ տուժում քիչ-շատ զգալի, քանի որ դահլիճում գտնվող օֆիցերները շուտ հասնում են ու հանգստացնում զայրացած զինուորներին։ Երբ զինուորներին տանում են իրանց կանգնելու տեղը ու իրարանցումն այդպիսով վերջանում է, այդ ժամանակ սուինի հարուած ստացած թուրք ինտելիգէնտը (ականատեսի ասելով երդուեալ հաւատարմատար Ալեապվեար-բէգ Խասմամեդօվ, հայերի հետ բանակցող թրքական «խաղաղարար» յանձնաժողովի անդամը) դիմում է օֆիցերներին այսպիսի մի ճառով. «Պ.պ. ռուս օֆիցերներ, այս ինչ են անում ձեր զինուորները, այս ինչպէս են վերաբերվում մեզ, թուրքերիս. ասում են՝ խփեցէք, կոտորեցէք թուրքերին, այն թուրքերին, որոնք ռուսաց թագաւորի գահի անսասանութեան համար իրանց կեանքն ու գոյքն են զոհում այսօր, որոնք մեծից սկսած մինչև փոքրը հաւատարիմ հպատակութեան զգացմունքներով լցված, առանց հասակի ու սեռի խտրութեան բռնկված են բուռն սիրով դէպի թագաւորը, կատարում են նրա հրամանները, նրա կամքը, նրա բոլոր ցանկութիւնները ու գիշեր ցերեկ աղօթում են նրա արևշատութեան ու հզօրութեան համար... Պարոնայք, հասկացրէք ձեր զինուորներին, որ մենք թուրքերս, բազմաթիւ զոհեր տալով մեզանից, կռվում ենք թագաւորի թշնամիների, հայերի, դէմ, ոչնչացնում ենք նրանց, ջլատում ենք նրանց ոյժերը, հալածում ենք նրանց իբրև յեղափոխականների ու այդպիսով անզօր ենք դարձնում նրանց թագաւորի իշխանութեան դէմ գնալու, նրա զօրքերի հետ կռւելու. իսկ այդ զօրքերը մեզանից շնորհակալ լինելու փոխարէն ուզում են մեզ կոտորել։ Հասկացրէք, պ. պ. օֆիցերներ, ձեր զինուորներին, որ նրանք մեծ յանցանք են գործում, ձեռք բարձրացնելով թուրքի վրա, հալածելով իրանց թագաւորի անձնուրաց բարեկամներին։ Հասկացրէք նրանց, որ եթէ Կովկասի հայաբնակ նահանգներում թուրքերը չը լինէին, հիմա հայերը իբրև յեղափոխականներ, իբրև թագաւորի իշխանութեան դէմ կռւողներ գերազանցելիս կը լինէին թէ ռուս յեղափոխականներին և թէ բոլոր միւս ապստամբ ազգերին—լեհացիները, հրէաները, ֆինլանդացիներն ու վրացիները նրանց ետևում կը մնային, նրանց հետ չէին կարող մրցել իբրև յեղափոխականներ... Երկար բացատրութիւնների կարօտ չէ, պարոններ, այդ բանը. հայերին ռուսաց յեղափոխութեան գործից, յեղափոխական կռւից հեռացնողը, ձեր վտանգաւոր թշնամիներից մեծի ձեռքերն ու ոտքերը կապողը, նրան անզօր դարձնողը մենք ենք. մենք, թուրքերս. մեծ պարտք ունէք մեզ տալու. հասկացրէք այդ ձեր զինուորներին, հասկացրէք նրանց, նրանց գլխները մտցրէք (вдолбите имъ), որ հայերը նրանց համար պատրաստած ունէին վաղուց հարիւրաւոր ռումբեր, դինամիտի պահեստներ, միլիօնաւոր փամփուշտներ. այդ բոլորը պէտք է նրանց գլխներին թափվէր, նրանց արիւնով շաղախվէր, եթէ մենք, թուրքերս, չը լինէինք. դրված անսահման սիրով դէպի թագաւորը, դէպի նրա ինքնակալութիւնը, որը հայերը ուրիշ յեղափոխականների հետ միասին ոչնչացնել են ձգտում, մենք գնացինք ու գնում ենք հայերի դէմ, մեր կրծքերն ու մեր գլուխները դէմ ենք անում նրանց ռումբերին ու գնդակներին, հարիւրներով թանկագին զոհեր ենք տալիս մեզանից, հաւատացած լինելով, որ կառավարութիւնը մեր անձնուրաց ծառայութիւնը կը գնահատի ու կը վարձատրի ըստ արժանւոյն... Ահա ինչպէս են վարձատրում մեզ ձեր զինուորները. երկու քայլ ձեզանից հեռու սուինով վերարկուս ծակեցին. մահից հրաշքով փրկվեցի. Աֆֆերիմ, ձեր քաջ զինուորներին», ճառախօսը վերջացնում է։ Օֆիցերները խոստանում են զինուորներին պատժել. հաւատացնում են, որ ռուսները անչափ բարեացակամ են դէպի թուրքերը ու գնահատում են վերջիններիս ըստ արժանւոյն... Մեզ լաւ յայտնի է, որ այդպէսի ճառեր թուրքերը համարեա ամեն օր արտասանում են իշխանաւորների կաբինետներում, келейно, ինչպէս ասում են ռուսերէն, ու նրանց լսում են միշտ սիրալիր ժպիտներով, լսում են, անպայման հաւատալով նրանց ասածներին։ Այս առաջին անգամն է, որ թուրքը իրանց «келейн-ի» ճառերից մինը արտասանում է հրապարակօրէն, և այդ մեզ իրաւունք է տալիս այդ հետաքրքիր ճառը դնել ընթերցող հասարակութեան առաջ։

Ստ. Տէր-Աւետիքեան

ԿԵՆՏՐՕՆԱՑՈՒՄ ԵՒ ՖԵԴԵՐԱՑԻԱ

I

«Մշակ»-ի անցեալ տարվայ 227, 228 և 230-դ համարներում մենք տուել էինք 3 յօդուած վերնագրում յիշատակված խնդրի մասին։ Մենք առաջ էինք բերել մի շարք դատողութիւններ և փաստեր, որոնցով ապացուցել էինք, որ մի երկրի կառավարութեան կենտրօնացումն անխզելի կապերով կապված է նրա բիւրօկրատիզմի հետ։ Ի միջի այլոց մենք ասել էինք հենց առաջին յօդուածում («Մշակ» № 227) հետևեալը.

«Բիւրօկրատիա և կենտրօնացում, կենտրօնացում և բիւրօկրատիա—դրանց իրարից բաժանել համարեա անկարելի է։ Երբ երկրի րէժիմը կը լինի ցենտրալիզմ, երբ գոյութիւն կունենայ հրամայող, որոշող մի կենտրօն և երբ այդ որոշումները գործադրութիւն պէտք գտնեն ոչ թէ մի փոքրիկ վայրում,—մի գաւառում կամ նահանգում,—այլ մի ամբողջ կայսրութեան մէջ, այդ դէպքում անպատճառ պէտք է գոյութիւն ունենայ մի բիւրօկրատիա։ Ինքնակալական է քո երկիրը, թէ հանրապետական—դա այնքան էլ նշանակութիւն չունի բիւրօկրատիայի տեսակէտից։ Բիւրօկրատիան իշխում է և ինքնակալ Ռուսաստանում, և՛ հանրապետական Ֆրանսիայում»։

Սրանից էլ պարզ տեսակէտ, սրանից էլ պարզ ու յստակ բացատրութիւն դժուար է տալ այդքան մի բարդ խնդրի՝ այդքան քիչ տողերի մէջ, մանաւանդ լրագրական մի շտապ գրված յօդուածում։

Երկմտութիւնների և թիւրիմացութիւնների տեղիք տուող բառեր չը կան։ Ամեն ինչ պարզ է և օրինակով էլ լուսաբանված։

Մեր խորին համոզմամբ՝ ամեն մի երկիր, որի քաղաքական կազմը ցենտրալիզմ, հետևողական ու խիստ վարչական-քաղաքական կենտրօնացումն է, այդ երկիրը չէ կարող բիւրօկրատիա չունենալ։

Եւ ահա մեր համոզմունքի դէմ է դուրս եկել «Մուրճ» ամսագրի № 11—12-ում պ. Բ. Իշխանեանը։

Մենք մեր համոզմունքով սաստիկ դէմ ենք ցենտրալիզմի և դա արտայայտել ենք մեր յօդուածներում։ Մենք աշխատել ենք ապացուցանել, օր բիւրօկրատիան ծծում է ժողովրդի արիւնը, որ նա տղրուկ է, վամպիր է... որ նա կպչում է հասարակութեան օրգանիզմին և հալ ու մաշ անում նրան, մօտեցնում թոքախտի։ Դրանից, այդ բիւրօկրատական հիւծախտից ազատվելու միակ միջոցը, մեր կարծիքով, երկրի իշխանութեան և վարչութեան ապակենտրօնացումն է, նրա ֆեդերատիվ կազմը։

Մեր այդ յօդուածները «Մշակ»-ում գրելու առիթը տուել էր մեզ ռուսական սօցիալ-դեմօկրատիական «մեծամասնութիւն» կոչված ֆրակցիայի օրգան «Нов. Жизнь» լրագրի մի առաջնորդողը, որի մէջ խմբագրութիւնը նեղհոգի տեսակէտով և խոշոր անբարեխղճութիւնով աշխատել էր մրոտել, ստորացնել ֆեդերալիստական կազմակերպութեան արժէքը։

Այժմ «Մուրճ»-ում պ. Բ. Իշխանեանը հանդիսանում է նոր պաշտպան ցենտրալիզմի։

Մեր յօդուածներում մենք ամենևին վիճաբանութեան նիւթ չենք դարձրել Մարքս-Էնգելսեան վարդապետութիւնը, այլ քննադատել ենք պ. Մինսկու օրգանի կամ պ. Լէնինի կուսակցութեան պաշտպանած ցենտրալիստական տեսակէտը Ռուսաստանի ապագայ քաղաքական կազմի վերաբերմամբ։ Այժմ էլ մենք կը սահմանափակենք մեր յօդուածը լոկ այդ հարցով։

—

Պ. Բ. Իշխանեանը առաջ է բերում «Մշակի» № 227-ից վերևում մեր առաջ բերած ամբողջ կտորը և ասում.

«Եթէ ճիշտ լինէր յօդուածագրի հէնց առաջին յօդուածում առաջադրած թէզը, այն ժամանակ վէճեր բոլորովին աւելորդ կը լինէր»... (Նօտրագիրը մերն է)։

Շատ ուրախ ենք պ. յօդուածագրի այդ միանգամայն պարզ ու որոշ խօսքերի համար։

Ուրեմն՝ վիճելու գլխաւոր առարկան, վէճի խնդրական ելակէտը մի հարց է միայն. «Բիւրօկրատիա և կենտրօնացում, կենտրօնացում և բիւրօկրատիա»—դրանց իրարից բաժանել համարեա անկարելի է։

Նորից արտագրել չարժէ, ընթերցող. նեղութիւն քաշիր կարդալ վերևում «Մշակի» № 227-ից բերած մեր ամբողջ կտորը։

Եթէ մենք ապացուցենք, որ այդ տողերում առաջադրած թէզը ճիշտ է, ուրեմն՝ պ. Բ. Իշխանեանը բոլորովին աւելորդ կը համարէ վիճել մեր 3 յօդուածների դէմ և, երբ անկեղծ ու ազնիւ մարդ, ստիպված կը լինի յետ առնել այն բոլոր տգէտ, տգեղ և բռռական անպարկեշտ դարձվածները, որ նա գործ է ածել մեր դէմ իր յօդուածում, երբ համեմ ցանելով այս ու այն տեղ։

Դիմենք քննութեան։

II

«Եթէ ասում ենք քաղաքական կենտրօնացում, ցէնտրալիզմ, պիտի դրա ֆունկցիաները վարող պաշտօնեաները լինեն անպատճառ բիւրօկրատներ... իսկ եթէ ձեր ականջին հնչում է բիւրօկրատիա խօսքը, դուք պարտաւոր էք հասկանալ, որ նա իշխում է քաղաքական կենտրօնացման մէջ... —Սա (ասում է պ. Բ. Ի.) մի վերին աստիճանի բռնազբօսիկ դատողութիւն է, սա, թող ներվի մեզ ասել, կատարեալ տերմինօլօգիական բարբարիզմ է, ուրիշ ոչինչ»։ (Նօտրագիրը մերն է)։

Եւ այդ արդար վրդովմունքից յետոյ մի շատ հայրական մեղմ խրատ, կուզէք ասացէք՝ խորհուրդ է տալիս մեզ պարոնը։

«Թող գոնէ պ. Խաժակը նեղութիւն կրէր իմանալու տերմինի թարգմանական նշանակութիւնը, մի կողմ թողած գաղափարի լայն իմաստը և բերած օրինակները, որոնց մէջ նա սխալվում է չարաչար»։

Մենք, չարութեան մէջ բռնված աշակերտի նման գլխիկոր ու խոնարհ, լսում ենք այդ իմաստուն խորհուրդը և շտապով դիմում բառարանի, այն էլ հսկայական «Բրոկհաուզ և Եֆրօնին»։ Բայց նախ քան բառարանի ասածը առաջ բերելը, ես դեռ կարդում եմ իմաստութեան բուն, անսխալական աղբիւրը, պ. Բ. Իշխանեանի յօդուածը։

«Բիւրօկրատիա-դրա տակ գերմանացին հասկանում է (նոյնպէս և միւս ազգերը) պաշտօնեաների կղզիացած միութեան տիրապետութիւն, մինիստրների (?) և պաշտօնեաների կամայականութեան տիրապետութիւն»։

Ի միջի այլոց ասեմ, որ ես կամքով դուրս եմ շպրտում պ. յօդուածագրի ցուցամոլական տերմինները, լատինական, ֆրանսիական և այլ լեզուներից վերցրած անգիր արած բառերը ու ոճերը, որոնք թէև գիտնականի կերպարանք են տալիս գրողին, բայց միշտ մթնացնում են գրուածքի միտքը, որովհետև մեր ընթերցող հասարակութիւնը, նոյն իսկ միջնակարգ կրթութիւն ստացած անձերը չեն հասկանում այդ աւելորդ բալլաստները։

«Իսկ պաշտօնեաների կամայական տիրապետութիւնը կամ բիւրօկրատիզմը կախված է ոչ թէ մի որ և է երկրի պետական կազմի կենտրօնացումից—ինչպէս աններելի սխալներով պնդում է պ. Խաժակը (մյ, մյ, մյ—պ. Խաժակ»)—այլ մի որև է երկրի քաղաքական սիստեմից»։

Խորհրդաւոր բառեր։

Ակամայ միտս է գալիս Մօլիէրի փիլիսոփան—Մարֆուրիուսը։ «Պէտք է ասել ցասկի կերպը և ոչ ցասկի ձևը։

Բիւրօկրատիզմը կախված չէ պետական կազմի կենտրօնացումից, այլ պետութեան քաղաքական սիստեմից։

Դէ արի ու հասկացիր։

Աշխարհագրութեան դասագրքերում սովորեցնում են, որ «կառավարութեան ձևերը լինում են—1) Անսահման միապետական, 2) սահմանադրական միապետական և 3) հասարակապետական»։

Իսկ կառավարական սիստեմները պ. Բ. Իշխանեան, լինում են միայն երկու տեսակ—կենտրօնական և ապակենտրօնական կամ ցենտրալիստական և դեցենտրալիստական։

«Բիւրօկրատիզմը, շարունակում է պ. Բ. Ի. տիրում է այն երկրներում, ուր քաղաքական սիստեմը աբսօլիւտիստական է (օր. Ռուսաստան, Թիւրքիա, Չինաստան) կէս—աբսօլիւտիստական սահմանադրական է (օր. Գերմանիա, Աւստրօ-Ունգարիա, Եապօնիա)։ Ընդհակառակը, բիւրօկրատիզմից զուրկ են այն երկիրները, ուր քաղաքական սիստեմը պարլամենտարիստական է, օրինակ՝ բուրժուական—դեմօկրատական հանրապետութիւն Ֆրանսիա, դեմօկրատական միապետութիւն Անգլիան (բացառիկ քաղաքական սիստեմը երկրիս վրա), դեմօկրատական հասարակապետութիւն Շվէյցարիան, Ամեր. Միացեալ-Նահանգները, Աւստրալիան, թէև վերջիններս ոչ կատարեալ ձևերով» (!?)։

Ահա պ. Իշխանեանի գաղափարների իսկական խառօսը։ Կառավարութեան ձևը և սիստեմն իրար խառնելուց առաջանում է այն, որ Ֆրանսիային մի առատաձեռն ու հսկայական բարերարութիւն են անում—նրան զրկում են իր ահագին բիւրօկրատիայից, գրչի մի հարուածով ոչնչացնում են այն ծանր բեռը, որի տակ տնքում է Ֆրանսիան ահա 3 դար շարունակ։

Մտքերի ու հասկացողութիւնների նոյն խառնաշփոթութեան արդիւնքն է և այն, որ անգլիական սահմանադրական միապետութիւնը, որ իր լայն տեղական ինքնավարութիւնների շնորհով ազատ է բիւրօկրատիզմից, յօդուածագիրը համարում է մի «բացառիկ քաղաքական սիստէմ երկրագնդի վրա»։

Պ. Բ. Իշխանեան մինչ այն աստիճան չէ ըմբռնել վիճաբանութեան նիւթը, որ նոյն իսկ չէ կարողանում բացատրել, թէ ինչու ինկերական Պրուսիայում և գերմանական մանր պետութիւններից մի քանիսում «բուռն» բիւրօկրատիզմ է տիրում, իսկ մի քանիսում համեմատաբար աւելի տանելի կազմ կայ։

Եթէ Պրուսիայում գոյութիւն ունենայ արմատական և ծայրայեղ տարրերի ձգտումներից մէկը—վարչական ապակենտրօնացումը, ինկերական բիւրօկրատիզմը կը մեղմանայ, եթէ նոյն իսկ պրուսական սահմանադրութիւնը մնայ նոյն «կիսատ—պռատ», նոյն բուրժուական սահմանադրութիւնը։

III

Դիմենք այժմ պ. Իշխանեանի խորհրդին—այսինքն՝ հարցնենք մի լուրջ, գործին տեղեակ, այդ հարցը բարեխղճաբար ուսումնասիրած աղբիւրի։

Բիւրօկրատ—բաղկացած է bureau և kratos բառերից և «նշանակում է կանցելեարիայի կամ դիւանատան թագաւորում» (Господство канцелярій)։

Այդ բառով հասկացվում է, ասում է Բրոկհաուզի բառարանը, այն ուղղութիւնը, որ ընդունում է պետական վարչութիւնը այն երկրներում, ուր բոլոր գործերը հաւաքված են (կենտրօնացած են) կենտրօնական իշխանութեան օրգաններ՝ ձեռքում և այդ օրգանները գործում են իշխանութեան ուղարկած հրամաններով՝ ուղղված իրանց հրամանի տակ գտնվողներին»։

Ուրեմն՝ բիւրօկրատիա կարող է գոյութիւն ունենալ միայն այնտեղ, ուր կան կենտրօնական վարչական օրգաններ—ընտրովի թէ միապետից նշանակված՝ այդ միևնոյն է, և որոնք հրամայում են իրանց ենթակայ պաշտօնեաներին, իսկ վերջիններս կատարում են այդ վերևից եկած հրամանները։

«Բիւրօկրատիա բառով, շարունակում է բառարանը,—հասկացվում է նաև այն անձերի դասակարգը, որը խիստ կերպով ջոկվում է միւս հասարակութիւնից և կազմված է կառավարական կենտրօնական իշխանութեան այդ գործակալներից»։

Պ. Բ. Իշխանեանի կարծիքով՝ մի երկրի բիւրօկրատականութիւնը կախված է լոկ մի բանից—պարլամենտից. երկիրը սահմանադրական պարլամենտական է՝ կը նշանակէ բիւրօկրատիա չկայ։ «Անտիբիւրօկրատիական պարլամենտարիստական է և՛ կենտրօնացած Անգլիան (օհօ՜...), և՛ Ֆրանսիան (որին պ. Խաժակը զարմանալի կերպով բիւրօկրատական է անուանում) և ֆեդերատիվ Շվէյցարիան ու Միացեալ-Նահանգները»։

Այստեղ արդէն մենք խոնարհվում ենք յօդուածագրի զարմանալի գիտնականութեան, նրա էրուդիցիայի առջև։

Ամեն մարդ գիտէ, որ անգլիական կազմը ծայրայեղ ապակենտրօնացում է, իսկ պ. Բ. Ի. հրաշալի ինքնագոհութիւնով, Անգլիայի կողքին կպցնում է «կենտրօնացած» բառը. մի ածական, որը ոչ մի մարդ չի յատկացնի Անգլիային. եթէ գոնէ մի քիչ տեղեկութիւն ունի եւրոպական երկիրների ներքին կազմակերպութիւնների մասին։

Իսկ Ֆրանսիայի համար պ. Բ. Ի. փակագծի մէջ ասում է «Ֆրանսիան, որին պ. Խաժակը զարմանալի կերպով բիւրօկրատական է անուանում»։

Այո, պ. Իշխանեան, զարմանալի, շատ զարմանալի կերպով մենք Ֆրանսիան անուանում ենք բիւրօկրատական երկիր։ Եւ դա զարմանալի է ու պէտք է անպատճառ այդպէս լինի ձեզ համար, որովհետև դուք ծանօթ չէք այդ հարցի հետ և բիւրօկրատիզմի կրիտերիումը ձեզ համար կապված է կառավարութեան ձևերի և ոչ ինքնավարական սիստեմների հետ։

Մեզ դուք կարող էք չը հաւատալ, բայց բառարանին պէտք է հաւատաք, որովհետև նրա կազմողները գոնէ այդպիսի չնչին և արդէն վաղուց պարզված հարցերում սխալներ չեն անում։ Իսկ այդ բառարանն ասում է.

«Բիւրօկրատիայի գոյութիւնը կապված չէ կառավարութեան որոշ ձևի հետ. նրա գոյութիւնը հնարաւոր է հանրապետական և՛ միապետական պետութիւններում, անսահման և սահմանադրական կառավարութիւններում։

«Յաղթահարել բիւրօկրատիան չափազանց դժուար է։ Նոր հիմնարկութիւնները եթէ կեանքի մէջ են մտցվում բիւրօկրատիայի հովանաւորութեան տակ, իսկոյն համակվում են նրա ոգով։ Մինչև անգամ սահմանադրական երաշխիքներ կամ գարանտիաներ անզօր են նրա դէմ, որովհետև ոչ մի սահմանադրական ժողով ինքը չէ կառավարում երկիրը և նոյն իսկ չէ կարող կառավարութեանը տալ մի հաստատուն ուղղութիւն»։

Այո, պ. Բ. Ի. կարծես մոռանում է, որ պարլամենտարիզմը վերաբերում է գլխաւորապէս օրէնսդրական մարմնին։ Նա մոռանում է, որ բացի օրէնսդրականից՝ կան նաև գործադիր իշխանութիւններ. իսկ այդ մասում պարլամենտարիզմն անզօր է։ Նշանակվում են նոր մինիստրներ միայն—իսկ նրանց ձեռքի տակ գտնվող չինովնիկների ամբողջ բանակը—իսկական բիւրօկրատիան—միշտ մնում է միևնոյնը։ Այդտեղ ընտրութիւն չը կայ այլ ևս, ամեն ինչ կախված է ընտրված մինիստրի կամքից, որը և պատասխանատու է պարլամենտի առաջ։

Իսկ մինիստրը մարդ է—նա չէ կարող լինել вездѣсущій—ամեն տեղ միաժամանակ լինող, որպէս զի կօնտրօլի ենթարկէ իր բոլոր հպատակ պաշտօնեաներին... Եթէ նոյն իսկ կօնտրօլի ենթարկէ, դուք կարծում էք հեշտ է դուրս անել մի հին պաշտօնեայի, որն անգիր գիտէ ամբողջ արխիվը, և նրա տեղը բերել մի նոր անտեղեակ մարդ։

Բացի դրանից՝ բիւրօկրատիայի մէջ խիստ զօրեղ է դասակարգային ոգին. նա չի թողլ տալիս, որ իր անդամներից որ և է մէկին զրկեն առանց հիմնաւոր պատճառի։ Ֆրանսիական մինիստրները, այո, յաճախ, շատ յաճախ, խաղալիք են իրանց հրամանի տակ եղող բիւրօկրատների—մանր ու խոշոր պաշտօնեաների ձեռքին։

Եթէ դրանով էլ դեռ չը համոզվեցիք, պ. Բ. Իշխ., ահա ձեզ աւելին նոյն բառարանից.

«Ֆրանսիայում բիւրօկրատական վարչութեան ձևերը և վարչական կենտրօնացումը նոյն իսկ նոր ոյժ ստացան յատկապէս նոր իմաստ տվեցին յեղափոխութիւններից (переворотъ) յետոյ. ժողովրդի վեհապետութեան սկզբունքը հրատարակելը ոչ միայն չարգացրեց տեղական հաստատութիւնների զարգացումը (հասկանալի է, ապակենտրօնացման մասին է խօսքը), այլ և քայքայիչ եղածներն էլ, զօրացրեց կենտրօնական իշխանութեան նշանակութիւնը, իբրև «ժողովրդի կամքի» օրգանի։ Կառավարութեան ձևերը փոխվում էին (Ֆրանսիայում), մի կառավարութիւն յաջորդում էր միւսին, բայց վարչութեան բնաւորութիւնը միշտ մնում էր միևնոյն բիւրօկրատիականը և այդ մինչև վերջին ժամանակներս, երբ III հանրապետութեան օրէնսդրութիւնը մի քանի քայլեր արեց ուրիշ ուղղութեամբ (ապակենտրօնացման)... Ապակենտրօնացումը և ինքնավարութիւնը (самоуправленіе) միակ միջոցներ են բիւրօկրատիան թուլացնելու. նրանք սահմանափակում են նրա գործունէութեան րայօնը և գոհացնում նրա կաստայական ոգին»։

Այո, պ. Բ. Իշխանեան, Ֆրանսիան դեռ չափազանց բիւրօկրատական է և նրան այդ տղրուկ դասակարգից կազատէ միայն ու միայն ապակենտրօնացման սիստեմը, որը թագաւորում է Անգլիայում։

IV

Այսպէս ուրեմն՝ մեր նախնական թէզիսը, թէ բիւրօկրատիան ու ցենտրալիզմը, ցենտրալիզմն ու բիւրօկրատիան իրարից բաժանել համարեա անկարելի է,—միանգամայն արդար և ճշմարիտ է։ Ցոյց ունենք, որ պ. Բ. Իշխանեանն այժմ ստիպված կը լինի ընդունել այդ թէզիսի ճշմարտութիւնը։ Եթէ այդ ապացոյցները բաւական չեն, մենք յանձնարարում ենք կարդալ Ա. Տօքվիլի հռչակաւոր «Հին-Ռէժիմ և Յեղափոխութիւն» գիրքը, Լաբուլէի «Պարիզն յԱմերիկան, և նոյն իսկ «Бак. Изв.» լրագրի I տարվայ համարներում Վ. Տոտոմեանի մի շարք յօդուածները ֆրանսիական և ռուսական բիւրօկրատիայի մասին, և այլն, և այլն։

Մեր սկզբնական թէզիսը հաստատված է և ուրեմն այսուհետև «վիճել բոլորովին աւելորդ կը լինի», ինչպէս խոստովանվել է պ. Բ. Ի.։

Բայց այժմ արդէն մենք չենք ցանկանում նրա օձիքը բաց թողնել և կը դիմենք նրա յօդուածի միւս կողմերին։

Խաժակ

Բ Ա Ց Ն Ա Մ Ա Կ

Մահմեդական հոգևորականութեան

Այսօր բոլոր աշխարհս գիտէ Կովկասի հայերի ու թուրքերի մէջ եղած սոսկալի կոտորածները։ Բագուն, Շուշին, Երևանը, Նախիջևանը, Զանգեզուրը, Ջիվանշիրը և ուրիշ շատ տեղեր ողողված են հայի ու թուրքի արիւնով, որոնք և միլիօններով վնաս են կրել։ Այդ արիւնհեղութիւններն ու հրդեհները մի մազի չափ օգուտ բերեցին հայերին կամ թուրքերին։ Թերևս սա և նա մի բան են դողացել կամ կողոպտել, բայց այդ երկու ազգերն էլ կեանքի և ստացուածքի անհնելի վնասներ են ունեցել ու հիմա լաց ու կոծով ատելութիւն են զգում միմեանց դէմ։

Ծանր քաղաքավարութեամբ խնդրում եմ Ձեզանից, ինձ վրա մի բարկանաք և մի ասէք թէ «այս հայը իր ազգին պահելով մեզ յանցաւոր է անում»։ Երբե՛ք։ Ձեր դատողն ու դատապարտողը ես չեմ, այլ Ձեր Ղուրանը և Ձեր Շարիաթն է։ Դուք, Կովկասի թուրքերի հոգևորներդ ու առաջնորդողներդ, կարող էիք ամենաբացարձակ կերպով սանձահարել ձեր ժողովուրդը, բայց չարիք և հիմա էլ չէք անում։ Եթէ ասէք, «հայերին էլ կարող էին կաթողիկոսը ու եպիսկոպոսները խրատել և յետ պահել տաճիկների դէմ սրածութիւնից», պէտք է պատասխանեմ թէ բոլորովին այդպէս չէ։ Քրիստոնէական կրօնքը բնաւ չէ պահանջում իր ժողովրդից, որ հնազանդ են իրանց հոգևորականներին։ Մենք հայերս վարվում ենք ամեն մէկս մեր անձնական հասկացողութիւնով, և ոչ մի հոգևորական իրաւունք չունի մեզ մի բան հրամայելու։ Իսկ դուք, միւսիւլմաններդ, ունէք Շարիաթ, այսինքն մանրակրկիտ օրէնքներ լուացումի, նամազի, օրուճի, հաջջի, ուտելու, առևտուրի, պատերազմի, խաղաղութեան և ամեն մի որ և է խնդրի համար։

Յայտնի է, որ Կովկասի բոլոր միւսիւլմանները—բացի մի քանի լուսաւորվածներից, խիստ իսլամասէր (միւթէէսսիւբ) մարդիկ են, ամեն օր ջերմեռանդութեամբ նամազներ անում, րամազանը պահում և Ձեր կրօնքի ամեն պատուէրները ճշտիւ կատարում են։ Միայն թէ Շարիաթը այս կամ այն անծանօթ և նոր խնդրի համար ինչ է հրամայում, ոչ թէ հասարակ ժողովուրդը, այլ նաև շատ մօլլաններ անգամ չը գիտեն։ Եթէ Դուք, Բագու, Շուշի, Երևան և ամեն տեղեր կրկին և կրկին անգամ հրատարակէիք Ձեր Շարիաթի պահանջները, այդ արիւնոտ ցաւաշատ դէպքերը բնաւ չէին պատահի։ Բայց հիմա այն արիւնով կարմրած քարերն ու հողերը և այն հրդեհված շէնքերի ու նաւթահանքերի աւերակները շարունակ գրգռելու են հայերին ու թուրքերին իրար դէմ։

Դուք արդէն շատ լաւ գիտէք Ձեր Շարիաթը։ Ձեր մարգարէն ասել է «էլ-ինսանու բինեանուլ-րաբբի, մէլուոնուն մէն հէդմէ բինեանուլ-րաբբի». այսինքն «մարդս Տիրոջ շէնքն է, անիծեալ լինի Տիրոջ շէնքը քանդողը»։ Դուք ինչու Ձեր մարգարէի այդ խօսքը չասացիք ձեր ժողովրդին, որ եթէ գիտենար՝ չէր կատարի այդ սոսկալի ոճիրը։

Դուցէ պատասխանէք, թէ հայերը Բագւում մի մահմեդական սպանեցին, և դուք իբր թէ պարտաւոր էիք շատ հայեր սպանելով վրէժ առնել։ Սակայն այս կէտի մէջ էլ էք շեղվում ձեր Շարիաթից ու ձեր Ղուրանից։ Շարիաթն ասում է, «եթէ միւզըլիւքներից (բազմաստուածներից) մէկը անհաւատարմութիւն գործէ, նա միայն պէտք է սպանվի»։ Ուրեմն ինչու թոյլ տուիք, որ ձեր սպանված ազգակցի սպանողից կամ սպանողներից զատ ուրիշ շատ հայեր էլ սպանվեն։ Ինչու այդ մարդասպաններին չասացիք «մնեծմէյ»։ Բացի դրանից Ղուրանն էլ ասում է, «անձի տեղ անձ, աչքի տեղ աչք, քթի տեղ քիթ, ականջի տեղ ականջ, ատամի տեղ ատամ և վէրքերի տեղ համապատասխան վէրք, բայց ով որ ներէ վրէժը, դա մեղքերի թողութիւն է նրա համար։ (Սուրէ 5, 49)։ Ձեր թուրքերը մէկ հատ անձի տեղ շատ անձեր կոտորեցին Բագւում, և դուք՝ Ղուրանի վարդապետներդ չը յանդիմանեցիք նրանց։ Նաև ասում է ձեր օրէնքը, որ ծերեր, կիններ և երեխաներ չը պիտի սպանէք, բայց միւսիւլմանները հայ կիններ էլ, հայ երեխաներ էլ սպանեցին, և ձեր մարգարէի պատուէրի (հադիսին) դէմ այրեցին էլ։

Դեռ ուրիշ աւելի որոշ օրէնք ունէք։ Ձեր Շարիաթն ասում է, «մէկ զիմմի (մահմեդական պետութեան հպատակ քրիստոնեայ) իր հպատակութեան ուխտը չէ դրժել, եթէ հարկը չէ վճարել, կամ մի միւսիւլման կնոջ հետ շնացել է, կամ մի միւսիւլման է սպանել, կամ հայհոյել է մարգարէին»։ Ուրեմն եթէ մէկ կամ մի քանի հայեր մի թուրք են սպանել, դա ձեր Շարիաթին նայելով բնաւ մի այնպիսի պատճառ չէր, որ խմբերով զինուորված անմեղ հայերի վրա յարձակվէիք և ամեն տեղ մարդիկ կոտորէիք ու տուներ այրէիք։ Այդ յանցանքը, Աստուած մի արասցէ, շատ վատ հետևանքներ կարող է ունենալ։

Մի ասէք թէ այդ յանցանքները Ձերը չեն, Ձեր յանցանքը սա է, որ Կովկասի միւսիւլման ժողովուրդը, նոյն իսկ շատ մօլլաներ ու էֆէնդիներ արաբերէն չը գիտեն, ուրեմն ոչ Շարիաթն են հասկանում և ոչ էլ Ղուրանը, և ամեն մի դէպքի ու հանգամանքի համար սպասում են իրանց անելիքը ձեզանից լսել։ Բայց դուք ձեր ժողովրդին չը յայտնեցիք, թէ սա ճնդ (կրօնքի պատերազմ) չէ։

Դուք լաւ գիտէք, որ Կովկասի հայերն էլ, թուրքերն էլ 50, 70 տարի սրանից առաջ աղքատ, և տգէտ էին, բայց քրիստոնեայ ռուս պետութեան հովանաւորութեան տակ բարձրացել, հարստացել և լուսաւորվել են և մեծ առաջադիմութեան ճանապարհի վրա են՝ աւելի քան թէ մահմեդականը Պարսկաստանում կամ Թիւրքիայում։ Իսկ հիմա՞։ Աղքատութիւն, ոխակալութիւն և վտանգ ամեն կողմանէ, մինչդեռ առաջ մենք, հայերս և դուք՝ թուրքերդ միասին սիրով ապրում էինք իրար հետ իբրև եղբայրներ։

Աշխատեցէք, աշխատեցէք խաղաղութիւնը վերահաստատել մեր ու ձեր մէջ։ Աստուած տայ ձեզ այդ մասին անհրաժեշտ իմաստութիւնը։

Աբր. Ամիրխանեանց

ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՆԵՐԸ ՑԵՑԵՐԻ ԴԷՄ

(Նամակ գաւառից)

Դեկտեմբերի 20-ին

Իննսունական թւականից մինչև այժմ մեր Զանգեզուր գաւառի հայ գիւղերը բախտ չեն ունեցել այժմեան մեծ թիւ քանակութեան համեմատութեամբ երիտասարդներ ունենալու։ Եւ մեղնում համախմբված, հաւաքված են երիտասարդները Բագուի աղէտից և մեծ գործադուլից սկսած։

Ճիշտ է ասված, թէ կեանքի մեծ հոգսերը երիտասարդութեան են վերապահված. երիտասարդութիւնը լինելով մի աչքաբաց, ժիր, քրտնաջան մասսա ամբողջ պետութեան, քաղաքի և գիւղական ժողովրդի մէջ, ուզենայ, չուզենայ, նրա աշխատանքով պիտի հարթվեն իր առաջ դրված կեանքի շեղ և թիւր ճանապարհները։

Պարզենք մեր ասելիքը։

Մինչ մեր գաւառի երիտասարդ ուժերը Բագւում, Բալախանիում մեքենաների առաջ տանջվում, չարչարվում, քրտինք էին թափում, գիւղերում, մեր նահապետական մաքուր յարկերի տակ, երևան եկան գործիչներ, որոնք քօղարկված պատուաւոր անուան տակ, մի մի ցեց են հանդիսացել օտար տեղ աշխատող երիտասարդի և աղքատ երկրագործ գիւղացու համար։ Եւ նրանք, այդ ցեցերը, իրանց ձեռքն առնելով, ինչպէս իրանք են ասում, գիւղական բոլոր հոգսերը, պահել, պահպանել են մեր շահերը, մեր՝ երիտասարդներիս ընտանիքները և մենք դեռ մի բան էլ նրանց պարտական ենք։

Ի՞նչ են արել նրանք, ցեցերը։ Ամեն տարի հաւաքել են արքունի հարկը, որի մէջ որոշված գումարից մի քանի հարիւր էլ աւելորդաբար գրեթէ հաւաքել և կլանել են նրանք։

Երկրորդ՝ եկեղեցին կարիք է ունեցել նորոգվելու, կալվածատէրների թևերի տակ մնացած նոյն այդ ցեցերը մի կերպ նորոգել են տուել եկեղեցին և իրանց ատամը արնոտ արել ու հեռացել։ Եւ եկեղեցին այժմ աւելի մեծ կարիք ունի նորոգվելու, քան չորս տարի առաջ, երբ նորոգվեց։

Երրորդ՝ ժողովրդի հաշւով դպրոց է շինվել. կրկին այդ ցեցերը, ինչպէս սովոր են ասելու, մեծ զոււմը և ահագին խարջը մեր ժողովրդից հեռացրել և թեթևացրել են. մինչդեռ իրանք են եղել կապալառուի հետ դաշտնի ընկերը, իսկ ժողովրդին ասել են, որ իրանք մեծ և նշանաւոր դեր են խաղացել կապալառուի հետ և յօգուտ ժողովրդի պայման է կապվել. մինչդեռ, աչքակապութիւն են արել։

Չորրորդ՝ արքունի ճանապարհ է շինվել, շօսսէ. ժողովուրդը պարտաւոր է եղել իրան յատկացրած որոշ մասը շինելու։ Առաջ են մղվել ցեցերը և որոշած գումարից մի քանի հարիւրներ աւելի ծախսելու պատճառ են դարձել։

Եւ այսպէս գիւղական կեանքը լի է այսպիսի աղտոտ և զզուելի գործերով, որի համար թուղթը թերևս չը բաւի գրելու։

Իսկ ո՞ւր էր երիտասարդութիւնը, գիւղի առողջամիտ մասսան, թերևս հարցնէ մէկը. քիչ առաջ էլ ասացի, որ նրանք Բագւում, Բալախանիում տանջվում էին. և երբ երկու-երեք տարին մի անգամ, այն էլ շատ քիչ ժամանակով, գիւղ էին գալիս, չէին խառնվում ոչ մի գործում և ապրում էին, որպէս մի օտար մարդ։

Սակայն, այժմ, երբ ամբողջ երիտասարդութիւնը, այն էլ այսպիսի յեղյեղուկ տարեշրջանում, խմբված է գիւղում, նա ունի մեծ և նուիրական ծառայութիւն կատարելու միջոց. և ըմբոստ գլուխները կրկնակի ուժերով պիտի գործի ասպարէզ իջնեն, ցեցերին վանելու, նրանց շարքերը կազմալուծելու։ Ցեցի աչքում աւելի թանգ արժէ մի բուրլի կաշառքը, մի բաժակ օղին որ և է սուտ վկայութեան համար, քան մեզ, երիտասարդներիս անհրաժեշտ և պիտանի գիւղական ընթերցարան-գրադարանը, ծխական դպրոցը, պայծառ եկեղեցին իր կրթված քահանայով, հիւանդանոցը իր բժշկով, գիւղական բաղնիսը և գիւղը իր գեղեցիկ հաստատութիւններով։ Եւ այսպիսի գեղեցիկ նպատակներին հակառակ է ցեցը, որովհետև գիւղացին աչք բացել կարող է, իսկ գիւղացու աչքաբացութիւնից ցեցը քաղցած կը մնայ։ Ինչնեքի՞ս է պէտք այդ նոր մարդկանց, թազադեալգինների (երիտասարդների) ասածները. մեր պապերը, որ ուսում չեն առել, մարդիկ չեն եղել, պակաս են ապրել,—այսպէս են ասում տգէտ գիւղացուն ցեցերը։

Եւ եթէ դարանը բացվելուն պէս երիտասարդները իրանց գործին շտապեն, առանց որ և է մէկը վերոյիշեալ անհրաժեշտ հաստատութիւններից ձեռք բերելու, առանց նոր գիւղական կեանքի հիմք դնելու, գիւղը կը մնայ նոյնը, և վարիչները կը հանդիսանան նոյն ցեցերը։

Սագանդարեան

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ [1]

Գանձակ, 8 յունվարի

Բարեհաճեցէք Ձեր թերթի մերձակայ համարներից մէկում մի անկիւն շնորհելու հետևեալ տողերին։

Գանձակ քաղաքի և նրա շրջակայ գիւղօրայքի թուրքական կոտորածին ենթարկված կարօտեալ հայերին նպաստելու համար, Գանձակի աղքատախնամ յանձնաժողովը շնորհա-

[1] Ծանօթ. խմբագրութեան կողմից։ Տպելով այս նամակը, հարկաւոր ենք համարում յայտնել, որ Թիֆլիսում Գանձակի աղքատախնամ յանձնաժողովի գործակալ է կարգված պ. Գրիգոր Աբրահամեան (քարվանսարայ Մանթաշեանի), ուստի և հաշուսեալները, մանաւանդ տաք վերմակներ ու այլ իրեր նուիրողները կարող են ուղարկել իրանց նուէրները յիշեալ պարոնին և նա կը հասցնէ Գանձակ։

կալութեամբ ստացել է, զանազան կողմերից նպաստներ. յանձնաժողովը իր պարտականութիւնն է համարում առ այժմ մի համառօտ հաշիւ ներկայացնելու թէ հայ հասարակութեանը և թէ նուիրատու պարոններին: Ստացված նպաստներն հետևեալն են:

1) Թիֆլիսից նպաստամատոյց յանձնաժողովից՝ պ. Խատիսեանի միջոցով 1000 ր., 2) Բագուից տիկին Մագթաղինէ Սարգսեան Արզումանեանից 100 ր., 3) Գանձակեցի Աւետիք քահ. Շահսուարեանի ձեռօք ժողոված 290 ր., 4) Ս.-Պետերբուրգի եկեղեցական խորհրդից 1000 ր., 5) Աստրախանից Մկրտումեան քահ. միջոցով հեռագրով փոխադրած 1000 ր., 6) Թիֆլիսից Վեհափառի հաստատված նպաստամատոյց յանձնաժողովից 3000 ր., 7) Դերբենդից Համբարձում Ռոստոմեանից 220 ր., 8) Գանձակի ժողովրդական դպրոցի տեսուչ պ. Ալէքսանդր Ակիմովիչից 10 ր., 9) Բագուից պ. Նիկոլայ Առաքելեանից 500 ր., 10) Ակկերմանի հայ հասարակութիւնից 300 ր., 11) Օդեսսայից Գրիգոր աւագ քահ. միջոցով 350 ր., 12) Բագւում հաւաքված պ. Պաւել Տէր-Ներսիսեանի ձեռօք ուղարկված 1500 ր.: Գումարն է 9270 րուբլի:

Աղքատախնամ յանձնաժողովը մինչև այսօր նպաստ է տուել կարօտեալներին դրամով և կենսական մթերքներով ամենամեծ խնայողութեամբ 3303 ր. 2 կ. և իր ձեռքի տակ մնում է առձեռն դրամ 5966 ր. 97 կոպէկ:

Որովհետև Թուրքական կոտորածին ենթարկված Գանձակի գաւառի վնասված գաղթականների բաւական թւով ընտանիքների մեծ մասը բաժանված են շրջակայ հայ գիւղերը, և ինչպէս մեզ տեղեկացնում են, նրանք միանգամայն անկարող են լինելու նրանց պատսպարելու կամ կերակրելու—այս տարվայ բերքերը կարկտահար լինելու պատճառով, իսկ միւս մասը ամեն բան կորցրած թափված են Գանձակ—այդ պատճառով կարևոր են մեծ չափով դրամական և այլ միջոցներ, որպէս զի հնարաւորութիւն լինի նպաստամատոյց յանձնաժողովին հոգալու թշուառների ամենակենսական պահանջները:

Ուստի աղքատախնամ յանձնաժողովը այսու նորից յայտնելով իր շնորհակալիքը նուիրատու պարոններին, խնդրում է հնարաւոր եղածին չափ շարունակել նպաստների հանգանակութիւնը և հասցնել Գանձակ:

Նախագահ յանձնաժողովի՝ Կորիւն վարդապետ, Անդամք աղքատախն. յանձնաժողովի՝ Սիմէօն Բաբաքեխեանց, Նիկողայոս Մարութեան, գանձապահ՝ Աւետիք Սահակեանց:

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Ինչպէս արդէն հաղորդել էինք, յունվարի 9-ի գործադուլի առիթով կառավարութիւնը Թիֆլիսում կոտրատելով բաց էր անել տուել մի քանի խանութներ Միքայէլեան փողոցում, 12 խանութ էլ կնքել էր, որպէս զի փակ պահէ մինչև պատերազմական դրութեան վերացումը Թիֆլիսից: Ինչպէս յայտնել էինք, այդ կնքված խանութներից 4-ի տէրերը քանդել էին ոստիկանութեան դրած կնիքները և բաց արել իրանց խանութները: Դրանց այժմ բանտ են տարել, իսկ խանութները նորից կնքել:

—

Թիֆլիսի երկաթուղային կայարանի արհեստանոցներից արձակված 259 բանւորներից 137 հոգի վրացի են, 66—ռուս, 23—հայ և 9 հոգի ուրիշ ազգութիւններից:

—

Կովկասի Փոխարքայի խորհրդին կից կայացած հայ-Թուրքական խորհրդակցութեան համաձայն՝ Թիֆլիս քաղաքի հայ ազգաբնակութեան կողմից չորս ներկայացուցիչներ ընտրելու համար՝ Թիֆլիսի հայոց եկեղեցիներում ընտրվել են 3-ական պատգամաւորներ: 1) Մողնու եկեղեցում, ինչպէս արդէն հաղորդել ենք, ընտրվել են պ. պ. Դոլուխանեան, Ն. Գեօզչյան և Ե. Ծատուրեան. 2) Ջրկինանց եկեղեցում—պ. պ. բժ. Ղազաղեան, Միք. Ածաբէգեան և Ս. Յարութիւնեան. 3) Քամոյեանց եկեղեցում—Ալ. Մելիք-Ազարեանց, Գ. Մելիք-Կարագեօզեան և Յ. Սպենդիարեան, 4) Կուկիայի ս. Աստուածածին եկեղեցում (Նորաշէն)—ինժեներ Ն. Գրիգորեան, Ալ. Քալանթար և Ս. Քափանակեան. 5) Մէյդանի ս. Գէորգ եկեղեցում—դօք. Մայսուրեանց, Յ. Ամիրխանեան և Գ. Միրաղեան. 6) Նաւթլուղի ս. Գէորգ եկեղեցում—Ի. Գուրգենբէգեան, դօք. Ի. Տէր-Գրիգորեան և Ի. Գալստեան, 7) Քարափի ս. Յակոբ եկ.—Ս. Աւագեան, ինժ. Բէգզադեան և Գ. Մելիք-Բաբախանեան. 8) Հավլաբարի ս. Կարապետ եկ.—Ջ. Գրիգորեան, Ա. Մեհրաբեան և Բ. Յարութիւնեան. 9) ս. Նշան եկ.—Ս. Ծատուրեան, Վ. Կանդուրալեան և Կ. Կեօբչեան, 10) Նորաշէնի եկ.—Ա. Բարխուդարեան, դօք. Զարգարեան և Խ. Արզումանեան. 11) Հավլաբարի Զօրաբաշիի եկ.—Դ. Արամեան, Ի. Տէր-Սարգսեան և Մ. Շարբաբչեան. 12) ս. Մինաս եկ.—Ս. Մալխասեան, դօք. Իգիթեանց և Գ. Տէր-Դաւթեան. 13) Վերայի ս. Խաչի եկ.—Բ. Երիցեան, Հ. Առաքելեան և Յ. Փիրալեան: Մնացած եկեղեցիների ընտրութիւնների մասին յետոյ կը հաղորդենք:

—

Յունվարի 2-ի առաւօտեան ժամը 10-ին Սուրամը պաշարված էր կազակներով: Կատարվեցին բազմաթիւ խուզարկութիւններ. քարուքանդ արին սօցիալ-դէմօկրատների և սօցիալ-ֆէդերալիստների կլուբները: (Кавк.)

—

Դուշէթի գաւառի Ջինվալի գիւղում խուզարկութիւններ անելու ժամանակ, ասում է «Ցնօբիս-Փուրցելին», մի խանութում գտնվեցին 6 ռումբեր:

—

Կվիրիլից հաղորդում են, որ այնտեղ յունվարի 9-ին հրդեհ ընկաւ: Ասում են, որ հրդեհը գցել են կօզակները: Այրվել են բազմաթիւ տներ: Կայարանը և նրան պատկանող շէնքերն ազատ են մնացել բոլորովին:

—

Յունվարի 9-ի միօրեայ գործադուլի պատճառով Անդրկովկասեան երկաթուղիների ծառայողներից նորից արձակվել են գործից 49 հոգի, իսկ էլէքտրաքարշի գործադուլ արած պաշտօնեաներից բանտ են նետել 9 հոգու:

—

Ահա երկու օր է Թիֆլիսի և Բաթումի միջև երկաթուղային հաղորդակցութիւնը վերսկսված է:

—

Քութայիսից հետևեալ հեռագիրն է ստացված Թիֆլիսում. «Զօրքը ներս խուժեց քաղաք, այրում և ամեն ինչ կողոպտում է: Ոչ ոքին չեն խնայում: Քաղաքը և մերձակայ տեղերը կրակի բոցերի մէջ են: Ժողովրդին գնդակահար են անում և կոտորում: Զօրքը ճանապարհի վրա Քութայիսի շրջանում և Նատների մերձակայ գիւղերը տասնեակներով ամբողջապէս մոխիր է դարձրել: Կվիրիլին, Բէլագօրին, Րիօնը և հարևան գիւղերը կրակի բոցերի մէջ այրվում են: (Ցնօբիս-Փուրցելի):

—

Յունվարի 8-ին Դանչխութում կանգնած է լինում մարդատար գնացքը: Սվիրից դէպի Դանչխութ մէկ անյայտ անձ բաց է թողել մի դատարկ շոգեկառք: Երբ շոգեկառքը եկել է Դանչխութ և հէնց ուզեցել է ընդհարվել մարդատար գնացքին, նկատել են կցորդները և մի կերպ կանգնեցրել են: Այդ գործում յանցաւոր են համարել 9 հոգու: Սվիրում և Դանչխութում և ինն հոգուն էլ հրացանի են բռնել: Դրանց մէջ եղել է կայարանապետի օգնական Ժգենտի: (Ցնօբիս-Փուրցելի):

—

Իմերէթի եպիսկոպոս Լէօնիդը անցեալ օրը Թիֆլիսից մեկնեց Պետերբուրգ: Նրան հրաւիրել է ս. Սինօդը, որը յունվարի 15-ին քննութեան է առնելու Վրաստանի եկեղեցու ինքնագլխութեան հարցը: Պետերբուրգումն է և Վրաստանի էկզարխը:

—

Ռուսաստանի երկաթուղիների բանւորների և ծառայողների մէջ դժգոհութիւնը մեծ է: Կառավարութիւնը այդ դժգոհութիւնը մասամբ խեղդելու համար՝ 20 միլիօն րուբլի որոշել է յատկացնել այդ ծառայողների նիւթական վիճակը բարելաւելու: Կովկասի երկաթուղիների ծառայողներին այդ գումարից բաժին է ընկել 514,500 ր., որը պէտք է յատկացվի տարեկան մինչև 600 ր. ռոճիկ ստացող մանր պաշտօնեաներին:

—

Քաղաքիս մէջ վերջին երկու շաբաթվայ ընթացքում առանձնապէս զգալի է փայտի պակասութիւնը և դրա գինը օր օրի վրա բարձրանալով ներկայումս հասել է սաժէնը (Աստուած սաժէն համարէ) 70 ր.: Քաղաքային վարչութիւնը, որ կենսական անհրաժեշտ մթերքների մատակարարման վերաբերութեամբ բաւականին օգնութեան հասաւ քաղաքիս բնակիչներին—հոգացել էր և՛ փայտի պաշար պատվիրելու Բագուի երկաթուղու գծով, սակայն նրա պատվիրած փայտը երկաթուղու վարչութիւնը իր պէտքերի համար է վերցրել՝ խոստանալով փոխարէնը մօտիկ ապագայում վերադարձնելու:

—

Մեր վաճառականները յաճախ Անդրկովկասեան երկաթուղով ապրանք բերել տալով—ապրանքի արկղներում բաց անելիս գտել են ծանր քարեր, փայտ և այլ ծանրոցներ, իսկ իսկական ապրանքները արկղների միջից «վարպետները» անյայտացրել էին: Այս ուրոյն ձևի գողութիւնը մինչև այսօր էլ շարունակվում է: Հիմա էլ մի ուրիշ տեսակ խարդախութիւն է լոյս ընկել. այստեղի կօլօնիալ ապրանքների վաճառողները, ինչպէս յայտնի է, փոքրիկ տակառներով թթու խիար են պատվիրում Ռուսաստանից, այսպէս անուանեալ «Հաշտարխանի» և «Նիժինսկի»: Այդ տակառները փոխանակ խիարների, յաճախ լցված են դուրս գալիս խոտով. վերևից մի 8—10 (փոխանակ 80—100) խիար է լինում դարսած, իսկ մնացածը խոտանման բոյսեր: Հարկաւոր ենք համարում յայտնել, որ սպառողների պահանջի համեմատ՝ վաճառականներից պ. Ակօպօվը, որը կօլօնիալ ապրանքների խանութ ունի Պուշկինեան փողոցի վրա և որի հետ կրկնվել է այդպիսի դէպք—դիմել է բողոքով Օդեսսա—Ուսվօրովի ֆիրմային, որից ստանում է նա թթու խիարով տակառները և պահանջել է բացատրութիւն այդ խարդախութեան համար:

—

«Пет. Газ.» լրագիրը հաղորդում է, որ մօտ օրերս Պետերբուրգում ձերբակալել են մի քանի մարդ, որոնց մօտ գտնվել է պօլիգօնը գրաւելու և նրանից հեռաձիգ թնդանօթները դուրս տանելու յատակագիծը: Լուրեր են պտտում, որ ձերբակալվածներն ուզում էին այդ թնդանօթներով ռմբակոծել Պետերբուրգը:

—

Կովկասի լրագիրները լսել են, որ ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրութեան մէջ մշակվում է Ռուսաստանում ընդհանուր և պարտադիր տարրական կրթութիւն մտցնելու ծրագիր: Այսքանը միայն կարելի է ասել, որ առաջին անգամը չէ, որ այդպիսի լուրեր են լսվում ընդհանուր և պարտադիր կրթութեան մասին, բայց ծանրաշարժ բիւրօկրատիան միշտ թաղում է այդ հարցն իր անհամար մրոտած թղթերում:

—

Մայրաքաղաքի թերթերի ասելով՝ պետական եկամուտներում այս տարի առաջացած կրճատումը մի կերպ լրացնելու նպատակով նախագծվում են նոր ու նոր հարկեր: Ուղղակի հարկը հողերից, որ այժմ դեսեատինից առնվում է 1/4 կ., մտադիր են դարձնել 17 կոպէկ. վերաքննութեան է ենթարկվելու քաղաքների անշարժ կայքերի հարկատւութեան ձևը—ի հարկէ միայն հարկը մեծացնելու նպատակով: Մեծացնելու են նաև ժառանգութիւնների վրա եղած տուրքը:

—

Պետերբուրգ Ե. Մ. Գեոտի կանանց գիմնազիօնում կատարվում էր հետևեալ ուշագրաւ խուզարկութիւնը: Որոշելու համար աշակերտուհիների քաղաքականապէս բարեյուսալի լինելը, դիրեկտրիսսան հարց էր տալիս՝ արդեօք նրանք չունեն 2 և 5-րդ գիմնազիօններում ու Մարդասիրական ընկերութեան մէջ սովորող եղբայրներ: Եթէ լինում էին այդպիսիները, նրանց ազգանունները գրի էին առնում, որպէս արդէն վատ ազդեցութեան տակ ընկածներ: (Н. Ж.)

—

Վարշավայում զինւորական իշխանութիւնը արգելել է բնակիչներին փողոցներում շրջել ձեռափայտերով և հովանոցներով. բացի դրանից բոլորին, առանց խտրութեան և կանանց, արգելված է ձեռքները դնել գրպաններում և ձեռնամուշտակների մէջ (Бирж. В.)

—

Մայրաքաղաքի լրագիրները հաղորդում են հաստատ աղբիւրներից, որ պրօկուրորը հիմք չէ գտել դատ սկսելու գիւղական միութիւնների կազմակերպութեան բիւրօյի կալանաւորված անդամների դէմ:

—

Կովկասից մայրաքաղաք գնացած մի անձ հաղորդել է այնտեղի լրագիրներին, որ Կովկասեան երկաթուղիների նաչալնիկ Իվանովսկին գործադուլը դադարեցնելու նպատակով, կազմել է այն բանւորների ցուցակը, որոնք նպաստել են գործադուլը կազմակերպելուն և յանձնել գեներալ Շիրինկինին օրինաւոր պատիժ տալու համար: Շիրինկինը իր կողմից համակրանքով է վերաբերվել Իվանովսկու մտքին և խնդրել է փոխարքային հաստատել այդ միջոցը գործադրելու համար:

—

Իբրև հետևանք յեղափոխութեան՝ Կրասնօեարսկում հասարակապետութիւն է յայտարարված: Կրասնօեարսկը գտնվում է յեղափոխականների ձեռքում: Ահա Սիբիրից ստացված վերջին նորութիւնը, որը ինչպէս լսել է «Молва» լրագիրը, ստացված է ներքին գործերի մինիստրութեան մէջ դեկտեմբ. 19-ին: Այդ տեղեկութիւնը հեռագրով ստացվել է Տօմսկից, որովհետև հեռագրատները Տօմսկում յեղափոխականների ձեռքին է: Իրողութիւնը հետևեալն է. Կրասնօեարսկում յեղափոխական շարժումը սկսվել էր սկզբում երկաթուղու բանւորների մէջ, որոնք 4000-ից աւելի են: Քաղաքի մէջ կարգ վերականգնելու համար նշանակված էր Մանջուրիայից նոր վերադարձած, բայց ճանապարհին պահված սալդատների բատալիօնը: Տեղի ունեցաւ իշխանութեան համար բոլորովին անսպասելի մի բան. սալդատների այդ գունդը իրանց օֆիցերներից մէկի ղեկավարութեամբ միացաւ յեղափոխականներին և հասարակապետութիւն յայտարարեց: Կարգը վերականգնելու համար, ինչպէս լսեցինք, այնտեղ է ուղարկվում Մանջուրական գեներալներից մէկը—Րենենկամպֆ:

—

Անդրկովկասեան երկաթուղու համարողական բաժանմունքից (служба сборовъ) այս օրերս արձակված են իրանց պաշտօնից 28 ծառայող: Բացի այդ երկաթուղիների վարչութեան կարգադրութեամբ Անդրկովկասի երկաթուղու բոլոր բաժանմունքներում շուտով ծառայողների թիւը (շտաբը) պակասեցնելու են և շատ ծառայողներ պիտի արձակվեն իրանց պաշտօններից: Այն ծառայողները, որոնք 600 րուբլուց պակաս ռոճիկ են ստանում—նրանց ստանալիքը ներկայ յունվարից աւելանում է և այդ նպատակի համար երկաթուղիների վարչութիւնը 514,500 ր. է որոշել:

—

Մի խումբ միջնակարգ ուսումնարանի ուսուցիչներ՝ չը կամենալով միանալ «Կովկասեան մանկավարժների դաշնակցութեանը»—միտք են յղացել յատկապէս Կովկասի միջնակարգ ուսումնարանների ուսուցիչներից և ուսուցչուհիներից կազմել մի նոր յատուկ «պաշտօնակցական պրոֆէսիօնալ Միութիւն» և այս նպատակի համար շրջաբերական գրութեամբ դիմել են Կովկասի միջնակարգ ուսումնարանների ուսուցիչներին և ուսուցչուհիներին: Այդ նոր «Միութիւնը» պէտք է զբաղվէ յատկապէս այնպիսի խնդիրներով, որոնք վերաբերում են միջնակարգ ուսումնարանների և նրանց դասատուների կարիքներին և բարեփոխութեանը (րէֆորմ):

ՈՍՏԻԿԱՆԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Յունվարի 10-ին, երեկոյեան ժամը 7-ին, 3 մարդ անցնելով կառքով Ռուսսկայա փողոցով, ատրճանակից 3 անգամ կրակեցին Ներսիսեան հոգևոր դպրոցին պատկանող այրված շինութեան վրա և նոյն կառքով էլ անյայտացան:

—

Յունվարի 10-ին երեկոյեան 7 ժամին մօտաւորապէս, Սամանեայա հրապարակի վրա, քէֆի ժամանակ, Շղնաեի բնակիչ Դ. Նիժգարաշվիլիի և Նադիրաշվիլիի մէջ վէճ ծագեց, որը կռւի փոխվեց, որի ժամանակ Նիժգարաշվիլին վիրաւորեց Նադիրաշվիլուն փորից: Վիրաւորվածը ուղարկված է Միքայէլեան հիւանդանոցը, իսկ Նիժգարաշվիլին բռնված է:

—

Յունվարի 11-ին Ասրիեվի տանը (Վելիկօկնեաժեսկայա փող.) յանկարծակի մեռաւ Գօրու գաւ. բնակիչ Ալէքսի Ալիքզարաշվիլին, 50 տարեկան, ատաղձագործ: Մարմինը տեղափոխված է Միքայէլեան հիւանդանոցը:

—

Յունվարի 11-ին, ցերեկվայ ժամը 7-ին Գօլովինսկի պրօսպեկտի վրա էլեքտրաքարշի վագօնը կպաւ կառքին և ճեղեց բոլորովին. բարեբախտաբար կառքում ոչ ոք չէր նստած:

—

Երէկ, յունվարի 11-ին, երեկոյեան մօտ ժամը 6-ին Սերգիեվսկայա փողոցի վրա, երբ սեփական տան աղջի մի անյայտ երիտասարդ ծծմբաթթու ածեց 1-ին կարգի վաճառական Սմբատ Տէր-Առաքելեանի վրա: Նրան իսկոյն տարան բժշկական օգնութիւն հասցնելու Օստենի դեղատան մէջ: Ենթադրում են, որ դա որոշված պատիժ էր յունվարի 9-ին խանութը բաց անելու համար:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆՈԲԷԼԻ ՄՐՑԱՆԱԿԸ

Խաղաղութեան գաղափարի և գիտութեան յաղթանակի համար սահմանված Նոբէլի մրցանակի բաշխումը 1905 թւի համար, տեղի ունեցաւ Ստօքհօլմում, ժիւրիների ձեռքով, անցեալ դեկտեմբերի 10-ին (ն. տ.): Գլխաւոր մրցանակը, մօտ 200,000 ֆրանկ, սահմանված այն անձին, որ ամենից շատ նպաստած կը լինի խաղաղասիրութեան գաղափարի տարածման, միաձայն որոշվեց յատկացնել բարօնուհի Բերտա Զուտներին: Այս որոշումը մեծ գոհունակութեամբ ընդունվեց երկրագնդի ամբողջ գրական աշխարհի կողմից, որովհետև բարօնուհի Զուտները, մի տաղանդաւոր գրողուհի, ծնված Պրագայում 1847 թւին, ուրեմն 60 տարեկան, իր ամենամատաղ հասակից, երբ դեռ նշանուած էր, նուիրեց իրան խաղաղասիրութեան և ազգերի համերաշխութեան գաղափարին և իր հռչակաւոր ռոմանով «Անկցի զէնքը» (A bas les armes), որ ընդհանուր ցնցումն առաջ բերեց և թարգմանված է Եւրոպական բոլոր լեզուներով, հսկայական զարկ տուեց այդ գաղափարի զարգացման:

Խաղաղասիրութեան գաղափարին նուիրված և նրա շահերին ծառայող եւրոպական քաղաքական մամուլը, ինչպէս և գեղարուեստական մամուլը ողջունում են Ստօքհօլմի մրցանակաբաշխ ատեանի այդ գեղեցիկ որոշումը և իրանց խնդակցութիւնն են յայտնում:

«Մշակը», որ իր երկարամեայ գործունէութեան ընթացքում, շատ անգամ առիթներ է ունեցել քարոզել նոյնպէս խաղաղութեան և ազգերի համերաշխութեան գաղափարը, որ քարոզել է si vis pacem para libertatem et Ajustitiam (Եթէ կամենում ես ապրել խաղաղ զարդարվիր ազատութեամբ և արդարութեամբ) նշանաբանը, մի նշանաբան, որի յաղթանակին նուիրվել էր բարօնուհի Զուտները ամբողջ 40 տարի, չէ կարող իր խնդակցութեան և շնորհաւորութեան ձայնը չը միացնել եւրոպական մամուլի ողջոյնի և արժանաւոր գնահատման ձայնին:

Մենք ևս, որ իբրև անդամ այն միջազգային խաղաղասիրական ընկերութեան, որի գլխաւոր ղեկավարներից մինն է բարօնուհի Զուտները, յաճախ առիթ ենք ունեցել գործել խաղաղութեան համաշխարհային կօնգրէսներում խաղաղութեան այդ հռչակաւոր առաքելուհու հետ և գնահատել այն եռանդը, թափը, որով նա պաշտպանում էր կօնգրէսներում, հրապարակական միտինգներում, իր գրուածներով ու ճառերով Թիւրքիայի թշուառ և հարստահարված հայ ժողովրդի դատը, ապացուցանելով որ հայկական հարցի լուծման համար աշխատելը, նշանակում է աշխատել քաղաքակրթութեան, արդարութեան դատի համար, թոյլ ենք տալիս մեզ մեր համեստ շնորհաւորութիւններն ևս կցել խաղաղաւէրների լէգիօնի շնորհաւորական ձայնին:

Յարմար առիթ ենք համարում յայտնել նաև, որ մեր ստացած շրջաբերականի համաձայն Նոբէլի սահմանած միւս մրցանակները (գիտութեան և գրականութեան համար) ստացել են հետևեալ հռչակաւոր գիտնականները և գրողները, այն է 1) պրօֆէսոր Կոխ, Բեռլինից—բժշկականութեան մրցանակը. 2) պրօֆէսոր Լէնար, Կիլից—Ֆիզիքայի մրցանակը, 3) պրօֆէսոր ֆօն Բայէր, Միւնխէնից—քիմիայի մրցանակը և 4) Հենրիխ Սենկևիչ, «Յօ երթաս» վէպի հռչակաւոր հեղինակը—գրականութեան մրցանակը:

Հ. Առաքելեան

«ՄՇԱԿԻ» ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

11 յունվարի

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 11 յունվարի: Մինիստրների խորհուրդը, քննելով կառավարական հիմնարկութիւններում ծառայողների այս կամ այն քաղաքական կուսակցութիւններին պատկանելը և նրանց գործունէութեանը մասնակցելը, գտաւ, այս կամ այն կուսակցութեան պատկանելը անհատական համոզման գործ է, սակայն արգելվում է պատկանել այնպիսի կուսակցութիւնների, որոնք ձգտում են կործանել եղած կարգերը: Որովհետև ամեն մի պաշտօնեայի պարտականութիւնն է բարեխղճաբար գործադրել թագաւորի կամքը և եռանդով կատարել իր ծառայութիւնը, ուրեմն՝ այս կամ այն քաղաքական հարցերով զբաղվելը չը պէտք է խանգարէ երդումով հաստատված ծառայութեան գործերին: Իսկ անձերը, որոնք վարում են պետական հիմնարկութիւնների վարիչների պաշտօններ և որոնք պէտք է հսկեն, վերևում յիշված մտքով, իրանց հպատակ պաշտօնեաների կուսակցութիւններում մասնակցելու և պաշտօնները բարեխղճօրէն վարելու վրա,—իրաւունք չունեն լինելու քաղաքական կուսակցութիւնների կամ բիւրօների ղեկավարներ ու նախագահներ: Խորհրդի այդ որոշումը յանձնված է բոլոր մինիստրներին ի ղեկավարութիւն:

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 10 յունվարի: Ռուս կառավարութեան համաձայնութեամբ Պետերբուրգում եապօնական դեսպան է նշանակված Պարիզի նախկին դեսպան Մոտօնօ:

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 11 յունվ: «Прав. Вѣст.»-ում հրատարակված է այն նահանգների լրացուցիչ ցանկը, որոնց մէջ հրէաներին թոյլատրվում է բնակութիւն հաստատել:

ՎԻՆԴԱՒ: Յունվարի 9-ին Օրլովի զօրամասը Վալկի հասնելով, դադարեցրեց Վալկի և Վէրրոսի գաւառներում յեղափոխական շարժումը: Զօրամասը շարժվեց դէպի Պէրնօվ, Ֆելլին և Րիգա, ուր տուեց նոյն արդիւնքները:

ԵՆԻՍԷՅՍԿ, 11 յունվարի: Յունվարի 2-ին վերսկսվեց հեռագրի գործունէութիւնը, 7-ին—պօստի գործունէութիւնը: Ենիսէյսկի վօլօստներում յուզմունք է նկատվում. պահանջում են պահեստագումարները խնայողական դրամարկղներից: Հարկերը թոյլ են ստացվում:

ԼՈՆԴՕՆ, 10 յունվարի: (Րէյտէր): Ընտրված են 289 ազատամիտ, 206 բանւորական կուսակցութիւնից, 122 ունիօնիստ, 79 նացիօնալիստ: Ազատամիտները շահեցին 151 տեղ, բանւորական կուսակցութիւնը—29 տեղ: Չքաւոր ազգաբնակութեան համար կազմված հասարակական աշխատանքներում զբաղված են 151,306 մարդ:

ՏՕԿԻՕ, 10 յունվարի: (Րէյտէր): Սարսափելի չափերին է հասել սովը: Իւրաքանչիւր օր սովից և ցրտից մեռնում են հարիւրաւոր մարդիկ:

ՊԷՐՄ, 10 յունվարի: Պէրմեան ճանապարհի վրա կազմակերպվում են հետևակ պաշտպանողական դրուժինաներ երկաթուղիական ժանդարմերիայի հսկողութեան տակ:

ՍՈՒԴԺԱ, 11 յունվարի: Ժամանեցին նահանգապետը, հեծեալ զօրաբաժինը, երկու թնդանօթ:

ԲԱԹՈՒՄ, 11 յունվարի: Սուր կերպարանք առան մահմեդականների յարաբերութիւնները վրացիների հետ: Սպանված են և վիրաւորված մի քանի վրացի:

ՔԻՇԻՆԵՒ, 11 յունվարի: Խուզարկութիւն կատարվեց «Бессарабская Жизнь» լրագրի խմբագրութեան և տպարանի մէջ. բռնված են մասնաւոր պատւէրներ և սահմանադրական—դէմօկրատիական կուսակցութեան հրատարակութեան պատրաստ շարուածքը մօլդավերէն լեզուով:

ԲԷՐՍ, 11 յունվարի: (Հաւաս): Անյայտ շոգենաւի հետ ընդհարվելու պատճառով ջրի տակը գնաց երէկ առագաստեան ռուսական նաւը: Էկիպաժը բոլոր երևոյթին ազատվեց:

ԼՕԶԱՆՆԱ, 11 յունվարի: Դաշնակցական դատարանի կամերայի վճռով ռուսահպատակուհի Մարկինա, որը կալանաւորված էր Ժընէվի անիշխանական դաւադրութեանը մասնակցելու համար, ազատված է: Գործը դադարեցված է:

ԿԱԶԱՆ, 11 յունվարի: Միջնակարգ դպրոցների ծնողական շրջանների եօթը կոմիտէների ժողովում որոշվեց պարապմունքներն սկսել մօտ յունվարի 18-ին:

ՄՕՍԿՎԱ, յունվարի 10-ին: Դատաստանական քննիչը քաղաքի ծառայողներից բանտարկվածների վարմունքը յանցաւոր չը գտաւ:

Տուլայից հաղորդում են, որ տեղական ազնուականութիւնը ազատ գումարները յատկացրեց ազնուականների կալուածքի համար պահակախումբ կազմելու նպատակով: Ընտրողականների ցուցակի մէջ մտցնելու համար ծանուցումների ներկայացնելը համարեա թէ վերջացաւ, որովհետև եպիսկոպոսները արգելեցին հոգևորականներին միանալ «Հոկտեմբերի 17-ի դաշնակցութեան» հետ: Կուսակցութեան կենտրօնական կոմիտէն միջնորդում է իրաւունք ձեռք բերել հոգևորականներին մասնակցելու միութեան մէջ:

Գեներալ - նահանգապետի նախագահութեամբ կայացաւ անկարգութիւնների ժամանակ վնասվածներին օգնութիւն տուող կոմիտէի ժողով: Հաւաքված է 243,000 րուբլի. վճռված է օգնել չունևորներին: Վնասված տանուտէրերին վարձատրութիւն, գեներալ-նահանգապետի կարծիքով, պէտք է տրվի գանձարանի միջոցներից: 25 խնդիր ներկայացնող տանուտէրերի վնասները հետազօտելու համար կազմած է յանձնաժողով:

ՆԻԺՆԻ - ՆՕՎԳՕՐՕԴ, յունվարի 10-ին: Կեանքը քաղաքում մտաւ իր կանօնաւոր ընթացքի մէջ: Սորմօվում հանգիստ է: Գործարանի բացումը սպասվում է յունվարի 13-ին: Երկրաբաշխական շարժումը դադարեց: Գաւառներում կալանաւորութիւնները յաճախակի են: Խլված է շատ զէնք: Բնակիչների հետաքրքրութիւնը Դումայի ընտրութեան վերաբերեալ՝ աճում է:

ՌՕՍՏՕՎ-ԴՕՆԻ-ՎՐԱ, յունվարի 10-ին: Վերջին օրերը խաղաղ անցան: Կեանքը կանօնաւոր ընթացք է ստանում: Գործարանները գործում են. խանութները բաց են:

ՄՕՍԿՎԱ, յունվարի 10-ին: Գիւղացիական բանկի ներկայացուցիչը յայտնեց ազնուականների համաժողովին, որ գիւղական բանկը, գիւղացիների ձեռքով հող առնելու ժամանակ, կը գնահատի հողի տուած բնական արդիւնքի հիման վրա՝ գիւղացիական տնտեսութեան պայմաններով. գիւղացիական և ազնուականների բանկը, բոլոր գաւառական զեմստվօյին վարչութեան նախագահների հետ միասին մշակում է նոր կարգ՝ գիւղացիների և ընկերութիւնների ձեռքով հող առնելու ժամանակ փոխատւութիւն տալու:

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 11 յունվարի: Յունվարի 11-ին ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրը ընդունեց ժողովրդական համալսարանների համառուսական ընկերակցութեան առանձին պատգամաւորութիւնը: Պատգամաւորութիւնը յայտնեց մինիստրին ծագող լուսաւորական ձեռնարկութեան մասին: Ընկերութիւնը մտադիր է ամբողջ Ռուսաստանում ժողովրդական համալսարաններ բանալ: Մինիստրը շատ համակրանքով վերաբերվեց դէպի այդ ձեռնարկութիւնը և պատգամաւորութեան խնդրանքին, տալու մինիստրական շինութիւնները ժողովրդական համալսարանների համար, իր հաւանութիւնը յայտնեց կարճ ժամանակամիջոցում ձեռնարկելու ընկերութեան բարի որոշումների իրականացման:

Ծովապետ Ալէքսէևը երկրորդ շաբաթն է, որ ապրում է Պետերբուրգում ծպտեալ կերպով: Նա վերջացնում է իր մասնաւոր գործերը, որից յետոյ նա թողնում է Ռուսաստանը շատ երկար ժամանակով:—Վերջին օրերի մի քանի տպարանների փակման առիթով տպարանական հաստատութիւնների տէրերի ընկերակցութիւնը ժողով արեց, որի մէջ վճռեց ներկայանալ ամբողջ խմբով ներքին գործերի մինիստր Դուրնօվօյին և նրա ուշադրութիւնը դարձնել այն բանի վրա, թէ Պետերբուրգի ադմինիստրացիայի հրամանները հակառակ են մամուլի վերաբերեալ ժամանակաւոր կանօններին, որոնցով պատասխանատւութիւնը ընկնում է միայն լոկ պարբերական հրատարակութիւնների խմբագիրների վրա:

Պրիբալտեան շրջանից եկած հաղորդագրութիւնների համաձայն, բարձր ծովային վարչութիւնը գտաւ անհրաժեշտ՝ ուղարկել Պրիբալտեան շրջանը ուղարկած 5 բատալիօնը ուժեղացնելու համար—կրկին 2 բատալիօն:

Պետերբուրգի փակված տպարանատէրերը երէկ միջնորդեցին Պետերբուրգի քաղաքապետի առաջ փակված հաստատութիւնների բացման համար: Գեներալ-մայիոր Դէդուլինը ասաց, որ տպարանների բացումը նրա իշխանութիւնից կախված չէ, բայց նա այդ հարցի առիթով կը զեկուցանէ ներքին գործերի մինիստրին: Տպարանատէրերը միջնորդում են կոմս Վիտտէին ներկայանալու մասին:

ՐԻԳԱ, 11 յունվարի: Գիշերս քաղաքի կենտրօնում — Ալէքսանդրեան բուլվարում յարձակում եղաւ պատրուլների վրա: Վիրաւորված են երկու հասարակ ոստիկաններ: Խփողներից մէկը բռնվեց: Մօսկովեան արւարձանում մի կարևոր բանտարկեալի ուղեկցող հասարակ ոստիկանների խմբի վրա յարձակում եղաւ, որ յետ մղվեց. յարձակվողները փախան: Քաղաքում շարունակվում են յանդուգն գողութիւնները: Կողոպտողները խմբերով ներս են խուժում առևտրական հաստատութիւնները և կոտրելով կասսան, անհետանում են: Լիֆլյանդսկայա նահանգից ստացվում են լուրեր, թէ բնակչութիւնը վախեցած զօրքի եռանդուն գործունէութիւնից մասամբ հնազանդվում է տալով զէնքերը, և ապստամբներին, որոնց գնդակահարում են, իսկ մասամբ փախչում են անտառները: Ֆելլին քաղաքում յունվարի 9-ին դաշտային դատարանի վճռով գնդակահարվեց 45 մարդ—անկարգութիւններին մասնակցելու համար:

ԼՈՆԴՕՆ, 11 յունվարի: Նիւ-Եօրկից հաղորդում են «Թայմսին», որ խիստ լուրեր են պտտվում Տօկիօյի ամերիկական դեսպանին տրված որոշակի յանձնարարութեան մասին՝ բանակցութիւն վարել եապօնական կառավարութեան հետ Ֆիլիպեան կղզիները նրան վաճառելու առթիւ:

ՊԵԿԻՆ, 11 յունվարի: Այրիացած թագուհին պահանջեց, որպէսզի նոր տարուն իրան ներկայանան գահը ժառանգելու իրաւունք ունեցող բոլոր պրինցները: Նա մտադիր է ընտրել երեք-չորս աւելի աչքի ընկնողների, թողնել նրանց մէկ կամ երկու տարի պալատում, ապա նշանակել մէկին թագաժառանգ:

ՎԱՇԻՆԳՏՕՆ, 11 յունվարի: Փոխ-քարտուղար Բուտը ընդունեց չինական րէֆորմներ տարածող խմբին, որ եկած էր Միացեալ-Նահանգները ծանօթանալու համար ամերիկական հաստատութիւնների հետ:

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 11 յունվարի: Պաշտօնական Թիֆլիսից հաղորդած հեռագրական այն լուրի առիթով տպված „Новое Время"-ում յունվարի 10-ից, թէ վրացիական եկեղեցու համառուսականից բաժանվելու հարցը շուտով կը լուծվի դրական մտքով, մենք արժանահաւատ աղբիւրից ստացանք տեղեկութիւններ, որ սուրբ Սինօդում կազմված է սոսկ մի խորհուրդ՝ մշակելու որոշումներ՝ Կովկասում եկեղեցական գործերի բարեկարգութեան միջոցների մասին, և առհասարակ նախ քան համառուսական եկեղեցական ժողովի գումարումը—եկեղեցական կառավարութեան կարևոր հարցերի վճիռը հազիւ թէ քննութեան ենթարկվի:

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչներ՝ ԹԱԳՈՒՀԻ ՏԻԳՐԱՆԵԱՆ
ԻՍԱՀԱԿ ՄԵԼԻՔ-ԱՂԱՄԱԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Բարերարների ուշադրութիւնն են հրաւիրում Շուշվա... Թուրքական աղէտից վնասված մի այրի կին թշուառ դրութեան վրա, որ իր ամուսնու սպանվելուց յետոյ իր միակ նորածին տղայով մնացել է անօգնական. նա ցանկանում է իր երեխային տալ մի բարերարի որդեգրելու. ցանկացողները կարող են հարցնել Հայոց Բարեգործակ. ընկ. գրասենեակում ամեն օր, առաւօտեան ժամը 10-ից—2-ը: 188. 1—2

ԲԺՇԿԱՊԵՏ Մ. ՄՈՒՐԱԴԵԱՆ
նախկին օրդինատօր Մօսկվայի համալսարանական կլինիկայի

Վերսկսեց ընդունելութիւնը յատկապէս միզասեռական, սիֆիլիսի և կաշու հիւանդութիւններ ունեցողներին: Ընդունելութիւն ամեն օր՝ 10—11 ժամին առաւօտեան և 5—... ժամին երեկոյեան: Բոլչեևսկայա փող. № 1.. «պօժարնի կօմանդի» դիմացը. տելէֆօն № 11.. (տ. օ.) 1—20

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

ԲԱԳՈՒՈՒՄ նոր բանալով գրա-լրագրավաճառանոց, յայտնում եմ բոլոր հեղինակներին և խմբագիրներին, որ նրանք կարող են ուղարկել մեզ իրանց հրատարակութիւնները վաճառելու համար. խնդրում եմ նաև ձեռնհաս մարդկանց աջակցութիւնը մեր նոր սկսած գործը առաջ տանելու համար. ի նկատի ունենալով նաև, որ տեղի լրագրավաճառութիւնը շահագործվում է, սրանով յայտնում եմ Բագուի հասարակութեանը, որ նրանք կարող են մեզնից ստանալ ամեն տեսակ լրագիրներ մատչելի գնով: Ընդունում եմ բաժանորդագրութիւն հայոց թերթերի համար. դիմել մեզ. իսկ լրագիրներ և գրքեր ղրկողներին խնդրում եմ գրել այս հասցէով՝ «Газетное Бюро Уголъ Телефонной и Милліон. ул., ст. Ба.. (зак. ж. д.) Почтов. отд. 2—3

Տպագրվում է և շուտով լոյս կը տեսնի Բ. հրատարակութեամբ Յարութիւն Եսայեանի «Միևնոյն գիւղում» գրքոյկը, պատկեր Բագուի կողմերից: Զոների երկու նկարներով. կազմի թուղթը գեղարուեստական նկարով: Գինը ... կոպէկ: Գումարով գնողներին զեղջ: Առանց կանխավճարի չէ ուղարկվում: Նախօրօք պատուէր ուղարկողներին գրքոյկը անմիջապէս կուղարկվի լոյս տեսնելուց յետոյ: Դիմել հեղինակին՝ Թիֆլիս, Հալաբար, Լազարևսկայա, № 49. 3—1

Տափի-բաղի (Քամոյեանց) Ս. Գէորգ եկեղեցու երկու թափառ խանութներ, Սէվերնի-նոմերներ հիւրանոցի կից, տրվում է վարձով: Պայմանների մասին տեղեկանալ նոյն եկեղեցու երէցփոխ Վարդապետեանից, Սուդեբնայա փողոցում, տուն № 1.. 1—3

Նոր Գեղունին
ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՒ

Նախորդներէն աւելի ճոխ պարունակութեամբ լոյս տեսած է Նոր «Գեղունին». պարունակէ 100-էն աւելի գեղատիպ դասական պատկերներ, գերազանցօրէն յաջող տպագրութիւնը, հիանալի են բազմագոյն պատկերները: Պատկերազարդ թերթէ մը թէև չի պահանջուիր գրական գնահատելի պարունակութիւն մը, սակայն խմբագրութիւնը «Գեղունիի» այս բաժնին հարկ եղած ջանք խնայած չէ. ներքին և արտաքին յօդուածագիրներ ունին հետաքրքրական գրուածներ:

Գինն է 10 ֆրանկ, 4 րուբլի, 2 տոլար:

Դիմել Imprimerie Arménienne St. Lazare Venise (Italie) 2—

ԴՊՐՈՑ
ԿԱՏ. ԼԻՍԻՑԵԱՆԻ
Ուսումը վերսկսվում է յունվարի 9-ին Բեհբութեան փ. տ. №25.

ԲԺԻՇԿ
Լեւոն Օհանջանեան
Մասնագէտ միզային, վեներական, սիֆիլիսի և կաշուի հիւանդութիւնների: Ընդունում առաւօտեան 9-ից մինչև 11 ժամը, երեկոյեան 6—9 ժամ.: Կանանց և երեխաների համար 11—12 ժ.: Հասցէն անկիւն Գօլովինսկի պրօսպեկտի և Կադետսկայեա փողոցի, տուն Թ...շեանի: Մուտքը Կադետսկի փողոցից № .. (տ. օ.) 70—300

ԷԼԷԿՏՐՕ-ԲՈՒԺԱԿԱՆ ԿԱԲԻՆԷՏ
Բժիշկ Միխայել Գեդեվանովի
Ջղային հիւանդների ընդունելութիւնը Առաւօտեան ժամի 12-ից մինչև 1-ը, Երեկոյեան ժամի 6-ից—7-ը, Կօրգանովսկայա փող. № 20 Վերայում Ս... փական տ., տելէֆօն № 791: (տ. օ.) 44—15..